

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра фольклористики

**РЕЛЕВАНТНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОЛЬКЛОРУ У ФОРМУВАННІ
ТЮРЕМНОЇ СУБКУЛЬТУРИ: ВЕРБАЛЬНІ ЖАНРИ ТА ВІЗУАЛЬНІ
ФОРМИ**

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня «магістр»

студентки II курсу магістратури

освітньої програми

*«Фольклористика, міжкультурна комунікація,
іноземна мова»*

спеціальності – 035.09 фольклористика

Надії Сергіївни ОСТАПЕЦЬ

Науковий керівник:

Доктор філологічних наук, професор кафедри
фольклористики

Любов Миколаївна КОПАНИЦЯ

«Допущено до захисту»

Протокол засідання

кафедри фольклористики

№ ___ від «___» _____ 2024 року

завідувачка кафедри _____ (підпис)

д.філол.н., доц. Олеся НАУМОВСЬКА

КИЇВ

2024

АНОТАЦІЯ

Феномен кримінальної субкультури є актуальною проблемою не тільки соціології, психології, культурології, але викликає природний інтерес у фольклористів, оскільки одним із основних структурних компонентів кримінальної субкультури є тюремний фольклор, в якому під впливом ідеології ув'язнених відбуваються процеси трансформації традиційних жанрів, тем, мотивів, образів, вербальних та візуальних форм фольклору. Малодослідженість аспектів тюремного фольклору підтверджує необхідність проведення подальших досліджень.

Об'єктом дослідження є тексти тюремних пісень, татуювання як візуальний знак ув'язненого, кримінальний жаргон. **Предметом дослідження** є релевантні особливості етнокультури, що формують комплексну систему тюремного фольклору. **Метою магістерського дослідження** є визначення місця і функції тюремного фольклору в структурі кримінальної субкультури, розкриття основного змісту мотивів, інтенцій, образів тюремних пісень, оцінка вербальної та невербальної семіотики кримінальної культури.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: проаналізувати етапи формування кримінальної субкультури; виокремити особливості ієрархічних канонів в місцях позбавлення волі; визначити місце тюремного фольклору в структурі кримінальної субкультури; проаналізувати сюжети та мотиви пісень; визначити проблему авторства в тюремному фольклорі; здійснити аналіз функціональної ролі жаргонів; визначити вербальну семіотику тюремних жаргонів; здійснити структурно-семантичний тезаурус ключових персонажів та образів в тюремних піснях; провести анкетування серед ув'язнених із метою визначення їх пріоритетів у тюремному фольклорі.

Методологічною основою дослідження є комплексний підхід до вивчення кримінальної субкультури: філологічного – на основі якого здійснено дослідження особливостей пісенних зразків та їх коментування; метод анкетування, використаний для збору матеріалу дослідження; порівняльний метод – для визначення змінних та сталих елементів у аналізованих вербальних жанрах та візуальних формах тюремної субкультури; структурний метод – в процесі встановлення загальних властивостей і ознак досліджуваних явищ тюремного фольклору; описовий метод для дослідження текстів тюремного фольклору та реконструктивний – для розшифрування в ньому фольклорних елементів.

Наукова новизна дослідження. Пропонується комплексне дослідження тюремного фольклору в контексті історико-фольклористичного аспекту, встановлення характерних ознак фольклорної культури у формуванні вербального та візуального тюремного фольклору та визначення соціокультурної ролі тюремного фольклору, зокрема, за результатами проведеного анкетування серед ув'язнених із метою окреслення їхніх пріоритетів у тюремному фольклорі, означення тюремної пісні як форми соціально-масової комунікації в структурі кримінальної субкультури.

Ключові слова: кримінальна субкультура, ієрархія, тюремний фольклор, татуювання, жаргони, пісні, тезаурус персонажів та образів.

ABSTRACT

The phenomenon of criminal subculture is an actual problem not only of sociology, psychology, cultural studies, but it is of natural interest to folklorists, since one of the main structural components of criminal subculture is prison folklore, in which transformation processes of traditional genres, themes, and motifs take place under the influence of the ideology of prisoners, images, verbal and visual forms of folklore. The lack of research into aspects of prison folklore confirms the need for further research.

The object of research is the lyrics of prison songs, tattoos as a visual sign of a prisoner, criminal jargon. **The subject of the study** is the relevant features of ethnoculture that form a complex system of prison folklore. **The purpose of the master's research** is to determine the place and function of prison folklore in the structure of criminal subculture, to reveal the main content of motives, intentions, images of prison songs, to evaluate the verbal and non-verbal semiotics of criminal culture.

Achieving the set goal involves the following tasks: analyze the stages of criminal subculture formation; to single out the peculiarities of hierarchical canons in places of deprivation of liberty; determine the place of prison folklore in the structure of criminal subculture; analyze the plots and motives of songs; determine the problem of authorship in prison folklore; analyze the functional role of jargon; determine the verbal semiotics of prison slang; to carry out a structural and semantic thesaurus of key characters and images in prison songs; to conduct a survey among prisoners in order to determine their priorities in prison folklore.

The methodological basis of the research is a comprehensive approach to the study of criminal subculture: philological - on the basis of which the study of the features of song samples and their commenting was carried out; the questionnaire method used to collect research material; comparative method - to determine variable and stable elements in the analyzed verbal genres and visual forms of the prison subculture; structural method - in the process of establishing the general properties and signs of the studied phenomena of prison folklore; a descriptive method for researching the texts of prison folklore and a reconstructive method for deciphering folklore elements in it.

Scientific novelty of the research. A comprehensive study of prison folklore in the context of the historical-folkloristic aspect is proposed, the establishment of characteristic features of folklore culture in the formation of verbal and visual prison folklore and the determination of the socio-cultural role of prison folklore, in particular, based on the results of a questionnaire conducted among prisoners with the aim of outlining their priorities in prison folklore, defining the prison song as a form of social mass communication in the structure of the criminal subculture.

Key words: criminal subculture, hierarchy, prison folklore, tattoos, jargon, songs, thesaurus of characters.

Зміст

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЮРЕМНИЙ ФОЛЬКЛОР ЯК КОМПОНЕНТ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ.....	8
1.1.Етапи формування кримінальної субкультури, її сутність (історико-фольклористичний аспект проблеми)	8
1.2.Особливості ієрархічних підходів в місцях позбавлення волі (теоретико-фольклористичний аспект проблеми).....	15
1.3.Місце тюремного фольклору в структурі кримінальної субкультури (методолого-фольклористичний аспект проблеми)	21
РОЗДІЛ 2. МОТИВИ, ФУНКЦІЇ, ІНТЕНЦІЇ ТЮРЕМНОГО ФОЛЬКЛОРУ	26
2.1.Сюжети та мотиви тюремних пісень як вид соціально-масової комунікації	26
2.2.Проблема авторства в тюремному фольклорі	32
2.3. Вербальна семіотика тюремних жаргонів як соціокультурна риса кримінальної субкультури	37
РОЗДІЛ 3. ВЕРБАЛЬНА ТА НЕВЕРБАЛЬНА СЕМІОТИКА ТЮРЕМНОГО ФОЛЬКЛОРУ	45
3.1.Структурно-семантичний тезаурус ключових персонажів та образів в тюремних піснях та сонетах	45
3.2.Татуювання як візуальний знак зовнішнього вигляду ув'язненого	49
3.3.Анкетування як спосіб визначення етнокультурних пріоритетів носіїв тюремної субкультури	53
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66
ДОДАТКИ	72

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Феномен кримінальної субкультури - мультидисциплінарний і давно вийшов за межі суто культурологічних чи юридичних оцінок. Міждисциплінарність кримінальної субкультури у структурі сучасних відносин влади обумовлюється тим, що з огляду на соціальні наслідки кримінального світу, що спричиняються примусовою ізоляцією певної особи від суспільства, в'язниці та інші тотальні інституції, не доцільно розглядати компоненти кримінальної культури лише у структурі формальних установок та аналізувати лише з юридичної точки зору, при цьому штучно виокремлюючи їх з широкого спектра соціальних взаємодій.

Аналіз тюремної субкультури переконує в тому, що насамперед це всестороння форма соціальних проявів та аспектів того, як представники кримінального світу адаптуються до умов та процесів конкретного тюремного середовища, що включає встановлення систем колективних цінностей і правил, систему стратифікації (відмінності у ролі та статусі ув'язнених), унікальний жаргон (мова спілкування), якою описуються головні цінності людини за даних обставин, і дозволяє ув'язненим вільніше спілкуватися один з одним на «зрозумілій» для них мові.

Одним з основних структурних компонентів тюремної субкультури є тюремний фольклор, в якому під впливом ідеології ув'язнених відбуваються процеси трансформації традиційних особливостей жанрів, сюжетів фольклору, котрі наповнюються при цьому специфічним для тюремного суспільства змістом. Слід зазначити малодослідженість аспектів тюремного фольклору, що ще раз підтверджує необхідність проведення досліджень із питань даної предметної області.

Метою магістерського дослідження є визначення місця тюремного фольклору в структурі кримінальної субкультури, визначення мотивів, інтенцій, функцій тюремного фольклору та оцінка вербальної та невербальної семіотики тюремного фольклору.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- проаналізувати етапи формування кримінальної субкультури, її сутність (історико-фольклористичний аспект проблеми);
- виокремити особливості ієрархічних підходів в місцях позбавлення волі (теоретико-фольклористичний аспект проблеми);
- визначити місце тюремного фольклору в структурі кримінальної субкультури (методологічно-фольклористичний аспект проблеми);
- проаналізувати сюжети та мотиви тюремних пісень; визначити проблему авторства в тюремному фольклорі;
- здійснити аналіз функціональної ролі жаргонів в місцях позбавлення волі; визначити вербальну семіотику тюремних жаргонів як соціокультурної риси кримінальної культури;
- здійснити структурно-семантичний тезаурус ключових персонажів та образів в тюремних піснях та сонетах;
- дослідити татуювання як візуальний знак ув'язненого;
- провести анкетування серед ув'язнених із метою визначення їх пріоритетів у тюремному фольклорі.

Об'єктом дослідження є тексти тюремних пісень, татуювання як візуальні знаки зовнішнього вигляду ув'язненого, тюремні жаргони

Предметом дослідження є релевантні особливості етнокультури, що формують комплексну систему тюремного фольклору.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали наукові праці із теми дослідження, результати опитування, анкетування тощо.

Методологічною основою дослідження є комплексний підхід до вивчення проблеми тюремного фольклору. При аналізі застосовувалися такі методи дослідження:

- історико - хронологічний; зіставлення (при виокремленні етапів досліджень поняття «кримінальна субкультура»);
- описовий із прийомами наскрізного виписування та систематизації;

— текстологічний (використаний у процесі диференціації текстів, інтерпретації та ілюстрації фольклорного матеріалу);

— типологічний, контекстуальний, структурний, семіотичний, функціональний методи.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, кожен з яких містить підрозділи та висновки, загальних висновків та списку використаних джерел (60 позицій) та додатків.

У першому розділі йдеться про тюремний фольклор як компонент кримінальної субкультури. Другий розділ присвячено аналізу мотивів, функцій, інтенцій тюремного фольклору. У третьому розділі здійснено оцінку вербальної та невербальної семіотики тюремного фольклору. У висновках підсумовано основні результати дослідження.

РОЗДІЛ 1. ТЮРЕМНИЙ ФОЛЬКЛОР ЯК КОМПОНЕНТ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ

1.1. Етапи формування кримінальної субкультури, її сутність (історико-фольклористичний аспект проблеми)

Ув'язнення є процесом поступової адаптації людини до тюремної культури, тюремної субкультури, тобто до норм, правил та цінностей, які є необхідними до дотримання у в'язницях. Термін «субкультура» наголошує на існуванні передусім домінантної культури. Спільними рисами в їхній характеристиці є насамперед те, що, з одного боку, субкультура поєднує та комбінує загальноновизнані принципи, цінності, правила та норми соціуму, але з іншого боку, носії певної субкультури не дотримуються основних цінностей, принципів і норм, мають власні пріоритети та правила в порівнянні із домінантною культурою.

Доцільно виокремити наступні форми субкультур:

1: субкультури, що відхиляються за своїми принципами та правилами від норм домінантної культури, проте не вступають в конфлікт в сукупності норм, правил та цінностей;

2: в субкультурі завжди присутній конфлікт інтересів та пріоритетів у порівнянні із принципами домінантної культури;

3: субкультури, що тяжіють до змін у напрямках домінантного типу культури та встановити свої правила та норми.

Дефініція «субкультура» походить від однокореневого слова «культура» (з латинської «cultura» – це виховання, освіта, розвиток, шанування). Найбільш типовими прикладами субкультур є політичні, молодіжні, кримінальні, сексуальні, релігійні, тюремні субкультури тощо. Тюремна субкультура формує систему звичаїв, вірувань, поглядів, цінностей і поведінки ув'язнених у конкретній в'язниці [53]. Так, компонентами сформованого словосполучення «кримінальна субкультура» є поняття «субкультура» та «кримінальний».

Будь-яка субкультура представлена сукупністю матеріальних і духовних цінностей, що створюються людиною в процесах формування суспільно-історичної практики та якими характеризується історично досягнута ступінь у розвитку суспільних явищ [1, с.206]. Адже культури розвиваються як засіб адаптації суб'єкта та визначаються унікальними системами переконань, стратифікації, звичаїв, норм поведінки, мовою, традиціями та соціокультурними структурами у сфері життя людини, кола тем і аспектів матеріальної та духовної культури, серед яких визначальним є фольклор. Подібні процеси в характеристиці кримінальної субкультури, тюремного фольклору можуть застосовуватися і до ув'язнених. Наприклад, щоб адаптуватися до в'язниці, ув'язнені розвивають свою тюремну субкультуру, яка допомагає їм у їх життєдіяльності у в'язниці – нетипове для людини середовище перебування.

Тюремна субкультура також включає Тюремний кодекс, що є сукупністю правил, яких повинні дотримуватися ув'язнені. Кодекс складається з набору норм та правил щодо організації безпеки перебування. При цьому культурними нормами заохочується соціальна дистанція від персоналу пенітенціарних установ та стійка поведінка, наприклад, заборона доносів, крадіжок, проявів слабкості та сприяння ситуаціям, які формують небезпечні умови як для ув'язнених, так і для персоналу. Дотримання кодексу сформувало «нішу в'язня» в системі стратифікації, відповідний статус, тоді як сам кодекс заохочує покарання для всіх, хто порушує норми, включаючи соціальну смерть та/або насильство відповідно від рівня заподіяної шкоди іншим ув'язненим.

Паралельно із правилами тюремних кодексів у в'язницях дотримуються і норм расових кодексів, які є основною для функціонування культурних сфер у чоловічих в'язницях. Проте, незважаючи на те, що поняття тюремної субкультури є цілком зрозумілою дефініцією за своїм змістом, до цього часу не досягнуто значного прогресу щодо концептуалізації та операціоналізації даної субкультури як аналітичної конструкції в системі дослідження домінантної культури.

Спираючись на досягнення антропології, культурної соціології та когнітивної науки, для ідентифікації та характеристики кримінальної субкультури для забезпечення її конкретної аналітичної конструкції використовується саме загальна концепція культурної схеми. Однак для більш глибокого розуміння поняття культурної схеми важливо перевіряти різноманітні варіанти її концептуалізації, які або характеризуються консенсусом, або є комбінацією структури відносин [48].

В контексті історико-фольклористичного аспекту дослідження проблеми кримінальної субкультури важливо наголосити, що академічна увага до насильства та інших форм неправомірної поведінки у в'язницях щороку підвищується, як з точки зору розробки методів та інструментів контролю поведінки даної групи суспільства, так і з точки зору реалізації заходів, направлених на можливе скорочення випадків порушення законів. Саме тому для успішної реалізації цих завдань науковці сьогодні спираються насамперед на вивчення основних причин формування кримінальної субкультури, її характерних ознак та тієї соціокультурної ролі тюремного фольклору, що в нестандартних умовах життя потенційно можуть позитивно впливати на зміни і в структурі насильницьких правопорушень, і в процесах віктимізації у в'язниці [54]. Адже тюремна субкультура є формою соціальних проявів того, як ув'язнені адаптуються до конкретного тюремного середовища, включаючи встановлення систем колективних цінностей і правил, які їх підтримують в іншій соціальній групі, системи стратифікації, які засновані на відмінностях у ролі та статусі ув'язнених в соціальній групі, формування жаргону (соціально маркованої лексики) як спосіб комунікації і складова частина кримінальної субкультури. Ці найхарактерніші складові тюремної субкультури не тільки відображають головні цінності даного нетипового для людини середовища, але формують свою систему взаємовідносин, яка дозволяє ув'язненим вільніше спілкуватися один з одним на «зрозумілій» для них мові [55, с.153].

Різні кримінальні середовища формують різні проблеми в процесах адаптації (депривації) суб'єкта чи соціальних груп і можуть спричиняти

формування більш радикальних культур порівняно із тюремними субкультурами. Встановлено, що ці культури відрізняються від класичної тюремної субкультури залежно від складу правопорушників, які наразі тимчасово перебувають у в'язницях [47, с.147]. Таким чином, неоднорідність субкультур визначається особливостями носіїв цієї культури. Загалом розуміння того, як люди адаптуються до ув'язнення в пенітенціарних установах, подібне до розуміння процесів адаптації людини до будь-якого іншого фізичного середовища. Фізичне середовище та його специфічні проблеми для виживання нерідко спонукають людей адаптуватися дуже специфічними способами для подолання цих проблем [51, с.112].

Насамкінець, слід зауважити, що носіями тюремної субкультури є не лише ув'язнені, але й опосередковано і співробітники пенітенціарних установ. Вони також беруть участь у формуванні цієї культури на основі того, як ставляться до ув'язнених (наприклад, рівень свободи дій у виконанні правил, норм та принципів; якість спілкування з ув'язненими; мова (жаргон); тон спілкування; використання примусу для дотримання правил; відношення до правопорушників тощо) [50, с.225]. Однак основними носіями кримінальної субкультури є кримінальні групи.

Досліджуючи етапи формування кримінальної субкультури варто зазначити, що з кінця ХХ ст. дефініція «субкультура» почала вивчатись здебільшого в негативному контексті: «кримінальна субкультура», «злочинна субкультура» [8, с. 466]. А вже пізніше почав розвиватися такий напрямок у вивченні кримінальної субкультури, як кримінокультурологія.

Кримінальна субкультура – це поняття, що вживається дослідниками для інкапсуляції цінностей, принципів, правил, норм і переконань ув'язнених. За умов відокремленого існування від основного, типового для перебування людини суспільства тюремна субкультура допомагає ув'язненим у пристосуванні до нових, нетипових та нестандартних умов життя, які повністю відрізняються від реалій та тенденцій нормального життя.

В таблиці 1.1 узагальнимо інформацію про етапи досліджень поняття «кримінальна субкультура». Слід зазначити невелику кількість наукового доробку саме вітчизняних авторів із питань вивчення проблематики кримінального фольклору, проте слід відмітити наступних дослідників: Гула Л.С. (дослідження дефініції кримінальної субкультури як детермінанти злочинності), Денисов С.Ф. (виокремлення кримінальної субкультури як можливого комплексу ціннісних детермінантів у формуванні поведінки особи ув'язненого), Калюга К.В. (аналіз татуювання як криміналістичної ознаки особи злочинця), Леган І.М. (аналіз татуювання як елементу кримінальної субкультури з точки зору історії походження та інтерпретації), Орендарчук-Салєєва Л.М. (оцінка феномену кримінальної субкультури у сучасному суспільстві), Шкуратенко О.В. (досліджені поняття, особливості розвитку, етимологія жаргону кримінального), Яковенко К.В. (оцінка тюремних пісень як виду соціально-масової комунікації) інші [5; 6; 11; 19; 24; 39].

Таблиця 1.1

Етапи досліджень поняття «кримінальна субкультура»

№	Етап	Особливості досліджень
1	2	3
1	1930-ті – середина 1960-х років	Ганс Реймер (1937) першим із науковців почав займатися дослідженнями тюремного життя. Для цього він провів три місяці у в'язниці як учасник-спостерігач і описав, як тюремне середовище формувалося групою лідерів у в'язниці, визначив правила, норми, інтереси та пріоритети
		Перше систематичне дослідження компонентів тюремного середовища та соціальних груп ув'язнених провів Дональд Клеммер, соціолог, який працював у відділенні психічного здоров'я у в'язниці штату Іллінойс у Менарді. Роботи Клеммера наголошують на існуванні домінуючої культури у в'язниці, в якій «білі» мали вищі привілеї у порівнянні із афроамериканцями або латиноамериканцями.
		Індивідуальні потреби взаємодіють із соціальним середовищем, формуючи людську поведінку, завдяки чому атрибути конкретного середовища можуть перешкоджати або сприяти задоволенню потреб (Murray H.)

Продовження табл.1.1

1	2	3
2	середина 1960-х до середини 1970-х років	Тюремна культура різко змінилася, починаючи з середини 1960-х років, як відображення демографічних змін, що супроводжувався міграційними процесами через суттєвий приплив темношкірих до американських в'язниць. Починаючи з початку 1970-х років, дослідження демонстрували описи декількох субкультур, які співіснували однієї в'язниці, на основі раси, релігії та політичних ідеологій (Carroll L., Jacobs B, Wright R.)
		Збільшилась кількість дискусій із питань насильства у в'язницях та впливу на це кримінальної субкультури, що наголошує на посиленні конфліктів в цей період
		Тюремні етнографії писали переважно соціологи, метою яких був опис та розуміння колективної поведінки людей у в'язниці
		Мало уваги приділялося більш значущим індивідуальним відмінностям, що пов'язані із психологічними факторами, які могли б пом'якшити вплив тюремної культури на поведінку ув'язнених
		Вчені - біхевіористи почали більше цікавитися індивідуальними факторами сприйняття кримінальної субкультури наприкінці 1970-х років, що спричиняло зростання кількості в'язниць та розширення гетерогенності популяцій ув'язнених (збільшення кількості правопорушників із проблемами психічного здоров'я)
3	кінець 1970-х до кінця 2010-х	При дослідженні кримінальної субкультури особливий наголос робився на впливі на цю культуру правил тюремних банд, гетерогенних груп ув'язнених із рядом психологічних потреб, що заважає адаптації до ув'язнення та сприянню участі у девіантних субкультурах
		Тюремна культура стала майже синонімом бандитської культури в установах з підвищеним рівнем безпеки, а більш відкрите тюремне середовище полегшило бізнес цих банд як у в'язниці, так і поза нею. Посилилась роль банд у формуванні культури, а також культурних конфліктів (Decker, Rygooz)

Джерело: сформовано автором на основі [52; 45; 54]

У таблиці представлена інформація про поняття кримінальна субкультура, яка може стати для дослідження зразком розвитку соціальних і наукових парадигм для вивчення особливостей функцій кримінальної субкультури. Таким чином, кримінальну субкультуру можна визначити як комплекс цінностей, принципів та пріоритетів, якими регламентований спосіб життя та діяльності у кримінальному світі / кримінальному середовищі різних угруповань та окремих осіб із кримінальним досвідом; кримінальною субкультурою забезпечена єдність, кримінальна активність, мобільність, спадковість та збереження історії поколінь порушників норм законів.

Отже, початковим етапом дослідження поняття «кримінальна субкультура» вважається період 1930-ті – середина 1960-х років. Одним з найперших науковців, котрий досліджував особливості тюремного життя та тюремної субкультури, можна вважати Ганса Реймера [55]. Для повноцінного розуміння формування тюремного середовища і специфіки його комунікативної сфери, він сам на три місяці «став в'язнем», був учасником-спостерігачем життя ув'язнених. Автор описав етапи і процеси формування тюремного середовища у місцях позбавлення волі, яке, підкреслює дослідник, сформоване групою лідерів у в'язниці. Ганс Реймер виокремив правила, норми, інтереси та пріоритети тюремного суспільного середовища. Перше систематичне дослідження компонентів тюремного середовища та соціальних груп ув'язнених провів Дональд Клеммер [55] – соціолог, який працював у відділенні психічного здоров'я у в'язниці штату Іллінойс у Менарді. Роботи Клеммера наголошують на існуванні домінуючої культури у в'язниці, в якій «білі» мали вищі привілеї у порівнянні із афроамериканцями або латиноамериканцями.

На етапі середини 1960-х до середини 1970-х років стратегія вивчення тюремної культури різко змінилася. В цей період відбулись значні демографічні зміни, які супроводжувались міграційними процесами через суттєвий приплив афроамериканців до американських в'язниць. Починаючи з початку 1970-х років, дослідження тюремного середовища на основі расових, релігійних та політичних ідеологій продемонстрували описи декількох субкультур, які співіснували одній в'язниці. Збільшилась також кількість дискусій з питань насильства у в'язницях та впливу на це кримінальної субкультури, що пояснюється посиленням в цей період різних конфліктних ситуацій.

Кінець 1970-х до кінця 2010-х також характеризується новими підходами до вивчення поняття «кримінальна субкультура». В цей період тюремна культура стала синонімом бандитської культури в установах з підвищеним рівнем безпеки. Посилилась роль банд у формуванні культури, а також

культурних конфліктів. Кримінальна субкультура, її правила, норми і принципи є застосовуваними і в місцях позбавлення волі в Україні.

За даними Міністерства юстиції України станом на 24.02.2022 р. на балансі Державної кримінально-виконавчої служби України налічувалось 109 діючих установ виконання покарань [23]. Якщо кількість ув'язнених у 2013 році становила 147 тис. осіб, то станом на початок 2023 року у в'язницях перебувало 42,7 тис. осіб. Кількість ув'язнених скоротилась майже в 3,5 рази. Головно причиною цього стало прийняття нового Кримінального Кодексу України і пробація. Інша причина скорочення кількості ув'язнених – тимчасова окупація території України [25]. У 2023 році Україна посіла в рейтингу 57 позицію із 136 країн із показником 47,42 злочини на 100 тисяч жителів країни. На позиції вище (56-е місце) - США (47,81).

1.2. Особливості ієрархічних підходів в місцях позбавлення волі (теоретико-фольклористичний аспект проблеми)

Субкультура в середовищі осіб, які позбавлені волі, поєднує певні уявлення і погляди, формує певне світосприймання, окреслює життєву філософію. Реалізація субкультури здійснюється за неформальних норм і правил поведінки, заборон і приписів, санкцій і заохочень, у деяких формах художньої творчості, субкультурою закріплюється ієрархія середовища, встановлюються соціальні ролі. У сукупності все це формує моральне і психологічне підґрунтя буття осіб, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі [1, с.208].

Тюремна ієрархія є неформальною системою в структурі відносин між ув'язненими, якою здійснюється регулювання їх статусу, прав та обов'язків в місцях позбавлення волі. Певна група (каста) в структурі ієрархії на тюремному жаргоні називається «масть».

При спілкуванні важливого значення набуває розуміння співрозмовника з точки зору його цінностей та пріоритетів. В цьому полягає необхідність

використання інструментів соціального механізму ідентифікації певної особистості. Слід відзначити, що особлива ключова роль надається даному механізму в місцях позбавлення волі або в середовищі життя та діяльності людей із кримінальними проблемами. Під час перебування в соціальній ізоляції (в місцях позбавлення волі) люди особливо схильні до встановлення норм ієрархічної системи, завдяки яким забезпечується спрощення розуміння співрозмовників, спрощення вибору методів та способів комунікацій із ними [36].

В'язниця є кримінальною ієрархією, суспільством блатних та скривджених, «червоного активу», понять, наркотиків, карткових ігор та тюремного сленгу [42]. Злодії в законі перебувають нагорі ієрархічної структури завдяки своїм статкам та зв'язкам в кримінальному та некримінальному світі, внизу ієрархії — насильники та педофіли.

До останньої групи ув'язнених особливе зневажливе ставлення зі сторони інших: їх всіляко принижують та б'ють. Нерідко педофілам не вдається навіть дожити до кінця терміну. Таке явище, як наявність касти опущених у в'язницях для розуміння нормальної людини є диким феноменом, пережитком важкого минулого країни. Але, не дивлячись на це, що з часом внутрішні правила та порядки виправних установ дещо пом'якшуються, проте цей прошарок і ієрархії як і раніше існує [42]. Отже, в місцях позбавлення волі існує ієрархічний поділ всіх ув'язнених на наступні тюремні касти (масті), які визначають міру значущості ув'язненого в тюремній ієрархії, його місце та роль – це такі категорії як «блатні», «мужики», «півні», «шістки», «козли». В свою чергу касти структуруються на підвиди / категорії – підкасти, але при цьому їм не надається принципове, особливе та самостійне значення.

Спуститись на нижчу за порядком касту за правилами тюремних ієрархічних сходів досить легко, проте піднятися нагору після втрати вищого рівня касти для ув'язненого є практично нереальною задачею. Опишемо в таблиці 1.2 кожен касту в тюремній ієрархії.

Таблиця 1.2

Опис каст в тюремній ієрархії

№	Каста	Опис
1	2	3
1	Злодії в законі	найвища каста в структурі. Є членами кримінального світу, відносяться до еліти в кримінальному світі та користуються значним авторитетом та повагою як серед представників злочинного світу, так і некримінальних структур
2	Козли	відносяться ув'язнені, які тісно співпрацюють із адміністрацією в'язниці – це завідувачі господарством, комеданти тощо. У «чорних» зонах, де всіма управляють блатні, таку касту як «козли» можуть ізолювати від інших категорій та каст ув'язнених. «Козли» наділені виключеними правами у формі режимних послаблень та інших привілеїв, що відрізняють їх від інших каст засуджених в місцях позбавлення волі
3	Блатні	є королями в структурі тюремної ієрархії, вищими за статусом блатних є лише «злодії в законі». Кількість блатних суттєво перевищує кількість в касті «злочинців в законі». Блатними здійснюється неформальне управління місцями позбавлення волі. Проте, щоб стати блатним, на волі заборонено працювати в сфері обслуговування (таксі, ресторан, перукарня тощо); блатним не може стати такий ув'язнений, який проходив армійську службу. Блатні приймають рішення про витрачання грошових ресурсів із «общака» на «цільові» потреби – підкуп, «підігрів». Ними також вирішуються різні типи внутрішньо-тюремних суперечок та конфліктів «за поняттями», ця каста також призначає ступінь покарання іншим
4	Мужики	представників даної касты у в'язницях набагато більше у порівнянні із чисельністю інших каст по тюремній ієрархії. Вони обов'язково повинні працювати. Їм, за правилами тюремного кодексу, принципів та норм не дозволяється втручатись у спори та бійки блатних (вони не наділені правами голосу ти висловлювання думов), їм не дозволено співпраця із персоналом в місцях позбавлення волі. В більшості випадків представники касты «мужиків» є не профільними злочинцями, головною метою найшвидше відбуття терміну перебування у в'язниці та повернення в нормальний світ
5	Півні	є найнижчою кастою у структурі тюремної ієрархії. Не є суттєво чисельною у відсотковому співвідношенні та кількості у порівнянні із іншими мастями та кастами в загальній структурі, але до категорії «опущених» умовно відносяться також ті категорії ув'язнених, які опустилися в ієрархічній схемі, – «чушок», які не стежать за власною гігієною та брудно та неохайно одягнені, є неприємними
6	Чушки	«чушків», як і касты «півнів», в тюрмі цураються і та уникають спілкування
7	Шістки	є слугами для інших, слабохарактерні та психологічно не стійкі люди, що готові виконувати різноманітні завдання та вказівки. «Шісток» ніхто в місцях позбавлення волі не поважає, оскільки на зоні представник будь-якої касты переслідує виключно власні цілі

Джерело: сформовано автором на основі [1; 27]

Груповою «стратифікацією» передбачене існування умовних ієрархічних груп та каст залежно від їхнього авторитету щодо організації реальної влади в кримінальному середовищі. Кримінальна ієрархія по низхідній траєкторії сформована наступним чином: «зłodій у законі» – «блатний» – «той, що контролює» – «той, що контролює общак», «той, що контролює лікарню», «той, що контролює азартні ігри» – активні засуджені негативного статусу спрямованості – засуджені категорії «мужики», «опущені» [27, с. 121].

Ця ієрархія є більш характерною здебільшого для місць позбавлення волі, проте досить часто реалізується і серед носіїв кримінальної субкультури в межах організованої злочинності та криміналітету і поза межами тюрем. «Півень» є пасивним гомосексуалістом. «Блакитний» є також гомосексуалістом незалежно від його активно-пасивної позиції, він вже прийшов таким у місце позбавлення волі, або набув його вже тут. «Півні» не наділені на зоні жодними правами, вони є ізгоями, від яких намагаються максимально дистанціюватися інші засуджені; «блакитні» мають власний посуд з діркою та власне місце відпочинку, розміщене ближче до туалету.

В Україні немає справжніх коронованих «зłodіїв в законі», які за правилами та нормами своєї спільноти мають проводити більшу частину життя в тюрмі та не наділені правом щодо заперечення свого статусу. Слід відзначити, що управління кримінальним світом здійснюється фінансово-промисловими групами, які контролюють життя представників кримінального світу, мають надійні корупційні зв'язки із державними посадовцями, і з кожним із них знайомі правоохоронці.

Прийнятий новий закон («Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою») має на меті регулювання методів боротьбу із так званою кастою «зłodії у законі» [33].

Даний документ розроблений із метою припинення діяльності злочинних груп та спільнот, учасників таких груп і спільнот, притягнення до кримінальної відповідальності представників касты «зłodії у законі», а також інших категорій

учасників злочинних спільнот. Законом доповнено статтю 28 «Вчинення злочинів групою осіб» Кримінального кодексу України частиною п'ятою, яка визначає, що злочин визнаний вчиненим злочинною групою або спільнотою, якщо він є скоєним стійким ієрархічним об'єднанням кількох осіб, учасником, організатором, керівником якої є представник касти «зłodії у законі» [28].

За даними звітності Національної поліції в Україні наразі 15 «зłodіїв в законі». Розуміння даної касти представників кримінального світу досить викривлене в людей. Більшість розуміють під «зłodіїв у законі» просто крадіїв, а насправді це особи, які суттєво впливають на всі сфери життя. «Зłodіїв у законі» - Люра Сумський, Неделя – представники старої формації кримінального світу, які багато років провели у тюрмах (рис.1.1). [34].

Вони заробляють на життя, вирішуючи суперечки у середовищі засуджених. Вони призначають «смотрящих» у місцях позбавлення волі. Вони люблять інтереси депутатів обласних рад, народних депутатів, намагаються управляти бюджетними потоками. «Зłodіїв в законі» «стоять» не лише за проституцією, торгівлею наркотиками та зброєю, крадіжками та розбоями, нелегальною міграцією. Вони контролюють видобуток бурштину, вирубування лісів. У сфері їхньої уваги будівельний бізнес, земельні питання, державні закупівлі [34].

Рис.1.1. Сфери впливу «зłodіїв у законі» - Люра Сумський, Неделя (представники слов'янського клану в Україні)

Джерело: сформовано автором на основі [34]

В Україні представлені 3 злочинські клани (рис.1.2).

Рис.1.2. Злочинські клани, представлені в Україні

Джерело: сформовано автором на основі [34]

Слід відзначити, що вище описані принципи розподілу ув'язнених на касти в місцях позбавлення волі можуть порушувати права людини. Проте водночас така ієрархічна структура є позитивною з точки зору управління відносинами між ув'язненими, вона закріплює відчуття існування безпеки та впевненості у взаємовідносинах між різними кастами ув'язнених – кожний чітко розуміє, що він може робити, а що ні, і чого очікувати від інших за той чи інший вчинок.

Неформальна тюремна ієрархія (неформальні тюремні ієрархії) – це перманентна та стійка внутрішня організація відносин за форматом «влада-підпорядкування» в межах умовного в'язничного «суспільства», є поширеною для пенітенціарних систем більшості сучасних країн світу [57, с.32]. Причому дане явище є меншою мірою залежним від структури природної інституційної тотальності, проте більшому ступені, – від прямої або опосередкованої підтримки окресленого явища державою (пенітенціарні установи). В ХХІ столітті неформальні тюремні ієрархії чинять суттєвий вплив на кримінальну

субкультуру, і, як наслідок, набувають важливого значення при формуванні взаємовідносин між ув'язненими та персоналом в'язниць.

Неформальним тюремним ієрархіям та кореспондуючим кримінальним субкультурам відведено особливу роль у доповідях ООН, рішеннях ЄСПЛ та доповідях ЄКЗК, де наголошується на симулякризації згаданого феномену та існуванні особливих структур влади при формуванні та реалізації субкультурних тюремних норм на різних рівнях тюремної ієрархії [57, с.41].

В цілому феномен неформальних тюремних ієрархій та поєднаних із ними тюремних (кримінальних) субкультур є глобальним та універсальним, проте йому характерні виражені особливості політико-географічного спрямування. Якщо аналізувати тюремні ієрархії в місцях позбавлення волі в країнах Європи, то слід зазначити, що організоване насильство серед ув'язнених є найбільш типовим для країн пострадянського простору. Водночас перша позиція в рейтингу за ступенем розвинутості неформальних тюремних ієрархій належить країнам в Латинській Америці, Сполученим Штатам Америки та країнам в Південній Африці.

Симулякр тюремної субкультури не існує окремо від інших категорій та явищ даного нетипового середовища; він існує в межах жорсткої кастової ієрархічної системи. У переважній більшості країн неформальна кастова система – це ключова основа в організації життя ув'язнених, а традиціями кастової системи визначається внутрішній порядок в місцях позбавлення волі. Симулякром в'язничної субкультури зумовлюється та підтримується існування сучасних форм підкорення у пенітенціарних установах [57, с.43].

1.3. Місце тюремного фольклору в структурі кримінальної субкультури (методолого-фольклористичний аспект проблеми)

Культура тюремного світу поєднує в собі багато компонентів, одним із них є тюремний фольклор. Під впливом ідеології ув'язнених відбувається

відповідна трансформація традиційних особливостей жанрів, сюжетів фольклору, наповнюючись при цьому специфічним для тюремного суспільства змістом. При цьому жанри тюремного фольклору не відрізняються суттєво від жанрів традиційного фольклору, якими є пісні, вірші, афоризми, прислів'я, приказки, оповідання, міфи, легенди, анекдоти тощо.

Дослідженнями семіотики сучасної тюремної культури доведено, що всередині субкультури формуються коди та семіотичні тексти, які є цікавими та важливими не лише в контексті вивчення особливостей кримінальної субкультури, але й з точки зору розуміння специфіки почуттів та відчуттів людини, яка опинилась в нових нестандартних умовах (в умовах позбавлення волі), в новому нетиповому соціальному середовищі [1, с.209].

Сучасному герою кримінального світу та тюремного фольклору притаманні наступні ознаки:

—яскравий, демонстративно показний для інших людей, марнотратний спосіб життя, без цінностей та розуміння важливості типових людських відносин;

—аморальна та антигромадська поведінка, яка відвертає та шокує інших;

—нехтування загальноприйнятими нормами, правилами, цінностями та традиціями, впровадження власних або копіювання поведінки кримінальних авторитетів;

—зміцнення кримінальних та корупційних зв'язків;

—систематичне вчинення різних типів правопорушень та злочинів;

—формування власної форми субкультури тощо.

Уявлення про поведінку, вчинки, характер такого героя кримінального світу та тюремного фольклору засуджені в місцях позбавлення волі шукають в фольклорних творах, серед яких досить поширеними є різні форми ворожіння, передбачення, трактування змісту сновидінь. Важлива роль в структурі компонентів тюремного фольклору надається клятвам, завдяки яким в тюремному колективі вдається досягти згуртованості, взаємопідтримки, єдності

поглядів, точок зору та ідей. Ув'язнені, які порушують клятви, можуть втратити кримінальний авторитет. Недотримання клятв може спричинити пониження в касті тюремної ієрархії, стати причиною неповаги зі сторони ув'язнених.

Клятва – це дане засудженим слово, якого необхідно обов'язково дотримуватися. У кримінальній субкультурі є свої специфічні висловлювання, що пов'язуються із поняттям «клятва» та процесами надання клятви: «божба – клятва», «божитися – клястись», «пробожитися – порушити клятву». Як правило, клятви у кримінальному суспільстві наділені асоціальним чи кримінальним значенням та звучанням [13].

Фольклор (англ. folk-lore, букв. — народна мудрість; народне знання) є колективною художньою творчою діяльністю народу (літературна, музична та образотворча форми). Тюремний фольклор є колективною художньою творчою діяльністю ув'язнених та осіб із кримінальним минулим (літературна, музична та образотворча форми).

Тюремний фольклор існує не лише в усній формі. Різноманітні фольклорні жанри описані зошитах, альбомах та блокнотах ув'язнених. Тексти ілюструється рисунками із символікою в'язниці (решітка на вікнах, кайданки, троянди за колючим дротом, запалені свічки, карти тощо).

Практична функція тюремного фольклору реалізується у виготовленні предметів з різьблення та випалювання по дереву, виготовленні виробів, освоєнні технік гри на різних музичних інструментах. Ув'язнені майструють чотки, шкатулки, ручки та олівці, нарди та шахи.

Також важливо зазначити, що однією із гілок тюремного фольклору є пісні. Основними мотивами тюремної лірики є наступні:

1) ставлення до рідної матері (глибоко шанобливе в піснях – хоча в реальному житті зовсім не відповідає дійсності);

2) ставлення до жінок, як правило, є негативним;

3) ставлення до злочинної діяльності (майже у всіх піснях та віршах загалом висловлюється шкодування автора про те, що він став заручником кримінального світу; наголошується, що він став на шляхи злочинного життя з різних, як правило не залежних від нього, причин – звучать нотки виправдовування);

4) ставлення до правоохоронних органів (виключно негативне, зі злістю та іронією);

5) ставлення до себе (як правило, жалісливе із прагненнями до виправдовування).

Специфічним жанром тюремної субкультури є татуювання. Витатуйовані на зап'ястях рук браслети свідчать, що засуджений провів у в'язниці вже більше п'яти років. Хрестики на кісточках пальців символізують, скільки разів засуджений був у місцях позбавлення волі. Татуювання на вказівному пальці демонструє пам'ять про батьків, які померли під час тюремного ув'язнення сина [30].

Отже, тюремний фольклор досить багатий як за вербальними жанрами, так і візуальними формами, що наголошує на необхідності проведення ґрунтовного дослідження. Народні пісні, сучасна поп-пісеність залишається джерелом психологічного комфорту, до якого прагне ув'язнений.

Висновки до Розділу I.

На основі дослідження, приведеного в даному розділі, слід зробити наступні висновки. Основними формами субкультур є наступні: субкультури, що відхиляються за своїми принципами та правилами від норм домінантної культури, проте не вступають в конфлікт в сукупності норм, правил та цінностей; існує конфлікт інтересів та пріоритетів у порівнянні із принципами

домінантної культури; субкультури, що намагається змінити напрямок доміантного типу культури та встановити свої правила та норми. Найбільш типовими прикладами субкультур є політичні, молодіжні, кримінальні, сексуальні, релігійні, тюремні субкультури тощо. Тюремна субкультура формує систему звичаїв, вірувань, поглядів, цінностей і поведінки ув'язнених у конкретній в'язниці. Кримінальна субкультура – це поняття, використовуване дослідниками для інкапсуляції цінностей, принципів, правил, норм і переконань ув'язнених. При відокремленому існуванні від основного, типового для перебування людини суспільства тюремна субкультура допомагає ув'язненим у пристосуванні до нових, нетипових та нестандартних умов життя, які повністю відрізняються від реалій та тенденцій нормального життя.

Тюремна ієрархія є неформальною системою в структурі відносин між ув'язненими, якою здійснюється регулювання їх статусу, прав та обов'язків в місцях позбавлення волі. Певна група (каста) в структурі ієрархії на тюремному жаргоні називається «масть». При спілкуванні важливого значення набуває розуміння співрозмовника з точки зору його цінностей та пріоритетів. В цьому полягає необхідність використання інструментів соціального механізму ідентифікації певної особистості. Симулякр тюремної субкультури не існує окремо від інших категорій та явищ даного нетипового середовища; він існує в межах жорсткої кастової ієрархічної системи. У переважній більшості країн неформальна кастова система – це ключова основа в організації життя ув'язнених, а традиціями кастової системи визначається внутрішній порядок в місцях позбавлення волі. Симулякром в'язничної субкультури зумовлюється та підтримується існування сучасних форм підкорення у пенітенціарних установах. Тюремний фольклор є колективною художньою творчою діяльністю ув'язнених та осіб із кримінальним минулим (літературна, музична та образотворча форми). Тюремний фольклор існує не лише в усній формі. Різноманітні фольклорні жанри описані зошитах, альбомах та блокнотах ув'язнених. Тексти ілюструється рисунками із символікою в'язниці (решітка на вікнах, кайданки, троянди за колючим дротом, запалені свічки, карти тощо).

РОЗДІЛ 2. МОТИВИ, ФУНКЦІЇ, ІНТЕНЦІЇ ТЮРЕМНОГО ФОЛЬКЛОРУ

2.1. Сюжети та мотиви тюремних пісень як вид соціально-масової комунікації

Тюремні пісні є видом соціально-масової комунікацій, якими успішно виконуються основні функції комунікаційних взаємодій - трансляція інформації в маси та формування на основі цієї інформації громадської думки. Слід зазначити, що основні сюжети та мотиви тюремних пісень пов'язані із проблемами існування «свободи в умовах несвободи», що характеризує стан відірваності та віддаленості людини від звичних умов життя, від типового соціального середовища та перебування в умовах тюремного ув'язнення, пісні розкривають відчуття в'язня щодо досягнення внутрішньої свободи в таких нетипових умовах життя. В тюремних піснях життя в'язнів описується в контекстах моделей «світу вільного» [4, с.68].

Вивчення тюремних пісень, зокрема як одного із типів соціально-масової комунікації, надає широкі можливості до дослідження причин їх популярності до використання серед різних соціальних груп населення, серед різних соціальних прошарків та верств.

Незважаючи на демократичній устрій в країні та свободу до висловлювання власних думок, свободу слова, тема тюремних пісень, їх сюжетів та мотивів у засобах масової інформації та ефірі телебачення майже не висвітлюється, не описується, увага на даному виді фольклору особливо не акцентується. Проте існують окремі історичні та філологічні наукові праці та дослідження, які представляють особливий інтерес для дослідників, зокрема сюжети та мотиви тюремних пісень, як жанр народної творчості [4, с.68].

Слід зазначити, що не існує єдиного підходу до визначення поняття «тюремна пісня». Основною причиною цього слід назвати значну кількість складників даної дефініції. «Тюремні пісні» є не лише піснями табірними і каторжними, вони також покладені на музику віршів відомих поетів, їх сюжети

та мотиви використовуються в баладах та романсах, до категорії «тюремні пісні» відносять також блатні й дворові пісні, тобто, інакше кажучи, всі пісні, які присвячені тематиці «несвободи». Тюремні пісні створювалися із плином фольклорних традицій, як усних, так і писемних.

За свою історію традиції тюремних пісень пережили кілька етапів. Старі пісні, які співали на каторзі і в неволі, отримали новий імпульс ще в ХІХ ст., коли ввійшли до репертуарів відомих співаків. Тюремна пісня набула особливої актуальності і почала стрімко розвиватися в ХХ ст., почала використовуватись в різних формах, жанрах, піджанрах і мотивах міських романсів (активізації популярності сприяли великі успіхи використання циганських романсів і, зокрема, жанру жорстокого романсу) та піснях і мотивах так званого злочинського, злочинного, кримінального світу, піснях «босяцького жанру» тощо. Згадані пісенні жанри стали стрімко поширюватися на естраді та швидко перетворилися на масове явище, типове для репертуару пісенних виконавців того часу. Затверджувалися і специфічні місцеві традиції, як, наприклад, в Одесі, де особливої популярності набула естрадна традиція.

До початку минулого століття віднесені також перші наукові доробки та спроби із опису жанрів як з музичного, літературного, так і з соціально - культурологічного аспектів вивчення проблематики.

Особливого поширення блатна лірика набула на початку радянської епохи, її відзначено як форму демократичної або навіть революційно спрямованої творчої діяльності. Репертуар став розширюватися, що спричинило поєднання жанру із масовою авторською та анонімною продукцією міських романсів. На основі мотивів та жанрів міського романсу довоєнних років створювалася, наприклад, знаменита блатна пісня «Мурка». Таким чином, успіх згаданих жанрів тюремних пісень став явищем масової творчості та масової культури: вперше прозвучали блатні пісні на платівках, пісня у супроводі оркестру «З одеського кічмана» [4, с.69].

Наступний етап розвитку тюремних пісень можна пов'язати із інтелігентськими стилізаціями та напрямками 1950-70-х рр. Інтелігенція, яка

частково вже відсиділа в тюрмах за 58 статтею (арешт осіб, яких підозрюють у контрреволюційній діяльності), заспівала пісні про персонажів та представників злочинного та кримінального світу.

Авторська пісня, яка складалася в кінці 50-х - на початку 60-х років була названа «самодіяльною» за невігадливість та примітив мелодії і вокального виконання. Ажіотаж навколо авторської пісні до середини 80-х років згаснув. Нові представники цих мотивів та жанрів не змогли стати «конкурентами» та перекрити успіх легендарних фігур, бардів-шістдесятників: В. Висоцький, О. Галич, Б. Окуджава, які стали своєрідними «іконами» відлижної піснетворчості.

Неотюремній пісні з 80-90-х років характерна своя комерційна спрямованість, «масове пісенне виробництво». Так звані «блатні збірники» тюремних пісень виходили багатотисячним тиражем і друком, орієнтуючись, в основному, на певну цільову аудиторію - люди, що нажили свій капітал у період так названих «шалених 90-х». До найбільш популярних виконавців жанру слід віднести М. Круга, М. Шуфутинського, В. Петлюру, М. Гулько, А. Полотно, К. Огоньок, Т. Тішинську, групи «Лісоповал», «Бутирка», «Воровайки».

Сьогодні тюремними піснями не втрачено своєї масової популярності, пісні даного жанру продовжують залишатися всенародно відомими.

Ці пісні можна почути в громадському транспорті, як мелодії мобільних телефонів і навіть на святкових (корпоративних) заходах.

Безсумнівно тюремну пісню можна вважати формою соціально-масової комунікації в структурі кримінальної субкультури. Соціально-масові комунікації роблять можливим обмін цілісними знаковими повідомленнями, знаковими символами між різними соціальними суб'єктами. Знакові повідомлення об'єднують різного типу інформацію, систему знань, ідей, емоцій тощо, обмін повідомленнями зумовлений цілим рядом соціально значущих оцінок, конкретних подій та ситуацій, комунікативних сфер і норм спілкування, які прийняті у певному суспільстві [4, с.69].

Тюремними піснями з початку свого існування до днів сучасності переносяться в маси ряд цінностей, принципів та пріоритетів кримінального світу і формується особливе ставлення до людей, що перебували або перебувають в місцях позбавлення волі за певні злочини та провини. Саме пісенний тюремний фольклор (пізніше тюремна художня література) сформували в сучасної особистості таке відношення та критичне ставлення до злочинця, яке ми можемо спостерігати і за сучасних умов розвитку суспільних відносин. Дане відношення не є осудним, не є відсторонено-байдужим, не є презирливим, як в інших культурах, а навпаки цьому відношенню притаманні ознаки співчуття або навіть захоплення.

Особливої уваги заслуговує феномен популярності тюремних пісень у різних верствах суспільства. Причинами цього є те, що в свідомості людей минулого століття тюрма і каторга є не просто страшенно далеким, і «Богом забутим місцем», якоюсь «терра інкогніто», куди відправляють нікому не відомих страшних лиходіїв, які переступили в своїх діях правила законів, а територією, заселеною відомими (можливо, навіть рідними) людьми, які постраждали чи то від своєї легковажності чи то від неправильної думки або слова, чи то зі злої волі представників влади тих часів.

Причому межа, якою відокремлюються умовно вільні злочинці від каторжників, є настільки несуттєвою, що перетнути її може будь-хто. Звідси і випливає, що переживання, думки, побажання, страждання позбавленого волі є не будь-чим рідкісним та екзотичним, а близьким та зрозумілим для інших - можливо тому, що люди гостро відчували брак свободи і ніхто і ніколи не відчував себе стовідсотково застрахованим від арештів та позбавлення волі (відома приказка «від тюрми не зарікайся»). Згідно із таким станом правової системи сформувалась та зміцнилася серед усіх без винятку верств та прошарків населення тюремна пісня [41, с.120].

Якщо говорити про історичні аспекти та часові проміжки, то зародження і розвиток популярності мотивів та жанрів тюремних пісень переважно серед всіх соціальних верств почався в період сталінських репресій. Весь політичний

та соціальний устрій країни та і спосіб життя людей характеризувався явищем виправно-трудової діяльності. Репресіями були охоплені всі верстви населення та суспільства, і будь-який громадянин країни міг відчувати себе в ситуації «зека», проте який до певного часу перебуває ще на свободі.

Постійний стан готовності до позбавлення волі, усвідомлення абсурдності різних видів покарання стали природними життєвими станами багатьох радянських громадян. Тому і тюремні пісні були для них важливими і цікавими, мотиви та сюжети тюремних пісень щодо потрапляння до в'язниці підкреслюються як буденне і не особливе, як стандартна подія в житті людини («сісти у в'язницю - що на вітрянку перехворіти»).

За даних умов професійний фольклор злочинців органічно набував статусу різновиду загальнонаціонального фольклору, а тюремна пісня при цьому залишалася чи не останнім найбільш популярним і «живим» його жанром. Наприкінці 50-х - на початку 60-х рр. «табірна тематика» впевнено увійшла в літературу тих часів.

Зовнішньою свободою неминуче накладається зобов'язання. За умов ув'язнення майбутнє кожної особистості є заздалегідь визначеним, вона при цьому позбавляється необхідності робити постійно життєвий вибір, турбуватись про забезпечення всім необхідним, турбуватись про своїх рідних та близьких. Фактично для людини, яка перебуває в ув'язненні, не існує типових зобов'язань та обов'язків: сім'я та рідні перебувають на волі, шантаж і погрози не є ефективними. Саме з того моменту, коли людина потрапляє в тюрму, вона починає осягати свободу. Еволюція здійснюється через комплекс заборон і принципів тюремного світу на минулі, характерні для вільного життя, звичні для неї вчинки. Саме за таких умов людина звільняється від виконання низки зобов'язань та обов'язків, вона залишається на самоті, є відстороненою від типового середовища. Вона втрачає все, що раніше ускладнювало та обмежувало її дії, в місцях позбавлення волі людина знаходить справжню внутрішню свободу [41, с.120].

Головне, що відбувається з людиною під час перебування в місцях позбавлення волі - це втрата реальних можливостей до життя в суспільстві. Відірвана від типових соціальних норм, буквально загнана в кут, людина знаходить справжню свободу. Вона переосмислює такі поняття, як «самотність», «безправ'я», «відірваність», і, що найголовніше, відчуває можливості свободи в умовах зовнішньої несвободи.

Арештантом в місцях позбавленні волі переоцінюється відчуття свободи. «Табірна» література та тюремні, блатні пісні розповідали про ту соціальну сторону життя, правда про яку протягом десятиліть замовчувалася або злочинно спотворювалася через засоби офіційної пропаганди.

Таким чином, популярність тюремних та блатних пісень на різних етапах їх зародження та розвитку зумовлена насамперед тим, що цей жанр гостріше за інші окреслює одну з найбільш актуальних соціально-політичних і етичних проблем суспільства: проблему свободи та її різноманітних обмежень. Таким чином зображуючи табірний світ, тюремні пісні продемонстрували в ньому існування моделі світу «вільної людини», а художні засоби, характерні поезиці таких пісень, застосовувались в літературних творах, проте надавали їм підкреслено неофіційного характеру.

Основним феноменом кримінальної субкультури вважається також татуювання злочинців. З медичної та біологічної точок зору татуювання є «штучним порушенням структури цілісності шкіри через залучення колючих та (або) ріжучих інструментів з наступним введенням у покрив шкіри фарбувальних речовин із метою нанесення малюнків та зображень, які здебільшого залишають на все життя» (проте слід зазначити існування можливостей для виведення тату, проте вони застосовуються не для всіх типів татуювань). Тату – термін, який є запозиченим з полінезійської мови, на діалекті Таїті (від слова «татау») означає «малюнок».

У англійську мову даний термін вперше ввів видатний англійський мандрівник Джеймс Кук [19, с.110]. Натільні символи у формі татуювання використовувалися представниками кримінального світу як засіб своєї

комунікації та носій інформації, для виділення людини серед інших людей та інформування інших представників кримінального світу про приналежність даної людини до цієї групи. Татування - своєрідна візитна картка злочинця, яку складно зіпсувати та ще важче втратити.

2.2. Проблема авторства в тюремному фольклорі

У сучасному епосі головним напрямом культурного розвитку залишається постмодернізм. Відбувається моделювання нової мовної реальності, тому однією з основних проблем, що активно обговорюються лінгвістами в даний час, є проблема мовної особистості, проблема авторства.

Визначення положення суб'єкта, його місця та ролі пов'язується із поняттям «автор». Два концепти «суб'єкт» і «автор» тісно пов'язані між собою і всі трансформації, що охоплюють одне з цих понять, позначаються на іншому. Розглянемо сутність концепту «автор» у фольклорі, зокрема в тюремному фольклорі, а також виявимо його основні характеристики у фольклорному дискурсі. Під «фольклором» слід розуміти сукупність колективних та індивідуальних усних текстів.

Фольклорний дискурс – це комунікативні взаємодії, що дозволяють індивіду та групі осіб зорієнтуватися у своєму культурному просторі, специфіка якого полягає у тісних комунікаціях в структурі отримання та передачі об'єктів фольклорної дійсності. Фольклорна дійсність – об'єктивний світ в притаманній йому структурі, що формує систему уявлень, суджень, умовиводів тощо.

У фольклорі виділяється низка родових ознак, однією з яких є «відсутність автора», тобто фольклор ніким «особисто» не придуманий. В цьому і полягає проблема авторства у фольклорі, зокрема тюремному також. Суть проблеми полягає у постійному розвитку та оновленні вже існуючого корпусу народної культури (кримінальної субкультури в контексті нашого дослідження), що здійснюється за рахунок вирішення протиріч, що виявлені між реальним світом та ідеальним станом суспільства.

Фольклор балансує ці структури і гармонізує відносини людини з дійсністю. Визначальним чинником у народній творчості (кримінальній культурі) виступає фольклорна свідомість. Процес осмислення буття втілюється в уявленнях людини, спрямованість та зміст яких визначають специфіку цієї фольклорної свідомості. Вони змінюються разом із умовами життя людей, з їх суспільними пріоритетами, з їхнім суспільним буттям. Джерела свідомості лежать у реальному відношенні людини до дійсності, що тісно пов'язана із фольклором.

Тюремний фольклор тісно пов'язується із носіями кримінальної субкультури. У звичайній фольклорній практиці текст не створюється, а відтворюється, його виконавець «автором» твору, як правило, не вважається і сам себе так не позиціонує, виконуючи роль транслятора мотивів та сюжетів. Тюремний фольклорний текст належить відразу всім членам спільноти та носіям цієї традиції та кримінальної субкультури. Він направлений на колективну психологію, колективний досвід, колективну свідомість.

Автором є лише той, хто створив творчий доробок. Фольклорні мотиви та сюжети при використанні в реальному житті відділяються від концепції «авторство», тексти піддають трансформації, текст створюється та читається по – іншому, роль авторства при цьому усувається. В центрі уваги носій культури.

Фольклорні твори вже на початку їх створення є «нічийми», їх основна мета полягає в передачі накопиченого досвіду попередніх поколінь, жодних інтенцій окремо взятого автора в тексті не виявляється. У фольклорі не потрібно виділяти автора, так як колективна самосвідомість однорідна. У дискурсі постмодерну задум автора виключається в сукупності думок слухача, кожен слухач сприймає текст по-своєму, через свою особисту психологію, через свої знання домислює текст.

У фольклорному творі існують дві проекції: реальна та ідеальна, які досить тісно переплетені між собою, мають «лінійну» залежність. У дискурсі постмодерну світу реальності немає, є лише можливий світ; немає

безпосередньої залежності приймати інформацію саме від автора фольклорного твору.

Тюремна лірика представляється піснями, частково віршами. Авторів тюремних пісень та віршів встановити практично неможливо, тому вони сприймаються як «народна» тюремна творчість. Ця галузь кримінальної субкультури майже не досліджена, хоча вона отримала досить широке поширення не лише у кримінальному середовищі, а й у суспільстві в цілому. У тюремній ліриці в першу чергу оспівується культ особистої незалежності, почуттів свободи волі та прагнення до неї, помсти та взаємодопомоги (злочинська дружба). Мова тюремної лірики надзвичайно багата, проте рима досить часто не є ідеальною, що компенсується ознаками іронічності, лексичної оригінальності та правилами незвичайної побудови фраз [13].

Тюремно-табірна проза позиціонується на маргінесі наукової рецепції. Авторка Н. Колошук як тюремно-табірну прозу вважає документальні, художні твори, які створені авторами під впливом вражень від всього пережитого, зокрема в місцях позбавлення волі, розцінює її у формі «суб'єктивно-правдивого свідчення відповідної епохи» [12, с. 10]. Жанр записок у тюремній субкультурі актуалізується особливо у творчості авторів, звернення яких направлені на зображення відчуттів та вражень від подій в тюремному житті [37, с. 170].

До категорії «пісень про несвободу» відносяться вірші багатьох письменників та поетів, зокрема літературні цикли І. Франка «Вольні сонети» та «Тюремні сонети», «З вершин і низин», цикл тюремних сонетів Б. Кравціва зі збірки «Сонети і строфи» тощо. Згадані доробки присвячені темі поневолення, заслання тощо. Тюремні пісні називають по-різному: пісні каторжні, пісні судові, пісні арештантські, пісні «бродяжі» тощо [20; 32]. Варто згадати тюремні мотиви у творах Б. Кравціва («Цикл тюремних сонетів»), І. Франка («З вершин і низин» - цикли «Вольні сонети» та «Тюремні сонети»).

У семіотичному просторі в контексті аналізу збірки «З вершин і низин» варто зазначити, що І. Франко відводилась особлива роль циклам «Вольні

сонети» та «Тюремні сонети». І.Франко розглядав їх у ролі важливих компонентів ліричного твору, в якому прагнув описати себе та весь світ навколо: поета-пророк, Спаситель, історична та сучасна парадигма буття України з її цінностями, проблемами, розмаїттям людських думок, переживань та почуттів. Ліричні герої та персонажі творів, виголошуючи монологи чи діалоги, вголос висловлюють свої думки та переживання, репрезентують складний світ реальності, «філософію серця».

В «Тюремних сонетах» І.Франко практикував традиційні жанрові форми, зокрема сонет - експерименти зі строфікою та ритмікою, алегоричні, символічні та умовні образи. Кожному із циклів, крім смислової домінанти, характерна власна емоційна тональність, якою наповнений ліричний сюжет.

Палким обуренням поета антигуманністю світу зумовлений пафос тюремних сонетів, їх публіцистичне та ліричне спрямування. Автором змальовуються натуралістичні картини тюремного побуту, описуються образи ув'язнених, що переходять в узагальнений образ поліційно-колоніальної «тюрми народів» — Австро-Угорської імперії: «Багно гнилеє між країв Європи», / «Покрите цвіллю, зеленню густою!» / «Розсаднице недумства і застою» / «О Австріє! Де ти поставиш стопи» / «Повзе облуда, здирство, плач народу» / «Цвіте бездушність, наче плісень з муру» [32, с.43].

Системою художніх образів І.Франка увиразнена ідея національного та політичного визволення України від імперського поневолення. Через це ліричний герой з об'єкта жалю та співчуття переходить в статус суб'єкта історії із характерною переконаністю у правильності ідей та обраного шляху, силою духу та мужності. Цикл «Тюремні сонети» є надзвичайно цілісним із відцентровою та панорамною композицією, при цьому кожним із сонетів по - своєму розгортається картина особистого життя ліричного героя та ув'язнених, виразно окреслюються семантичні поля емоційного напруження, яким синтезований розмаїтий матеріал. Це перетворює текст сонетів на «тюремний епос».

Окрім того, у складній парадигмі циклів кожен із сонетів відрізняється або витонченою іронією, або вбивчим сарказмом, то натуралістичним «життєписом» тогочасної австрійської в'язниці, то описом картин із ознаками зла та неправди, то ліричними відступами і зізнаннями персонажів, сумом та розпачем; але, незважаючи на сум та розпач, митцем розкривається картина світлого і справедливого майбутнього. Важливим аспектом композиції «тюремних» сонетів І.Франка відзначене співвідношення та чергування носіїв висловлювання, особливостей в структурі бачення навколишнього простору та особистості. Лірична фокалізація в поезії є аналогічною до поняття ракурсу в живописі та кіно [32, с.43].

Екзистенційність топосів тюремних сонетів значно посилена кольористичною гамою, скоршін за все, її відсутністю або суттєвими обмеженнями: використовуються в основному декілька кольорів та відтінків, домінуючим серед них — чорний, що символізує духову безнадію, страх та смерть: «чорна кров, що «бурлитиме в жилах» в'язнів» («В'язничних дум і днів»...); «чорні ґрати і криці» (Замок заграмав, замовк...»); «бездільні дні», як вгризаються в серце «чорним червом грижі» (Твердих годин...»); «в'язнів чорне коло» (Червоних мурів...»); «чорнокуті брами» («Гранчасті шпуги ґрат...»); «чорні смуги» ночей («Утиснене в холодні ржаві шпуги...»). Так само поетом використовується і інша лексика із семою темних кольорів, якою наповнений концепт «смерті»: «морок темниці», «рання мряка», «нетрі мороку», «морок кутів, слиз, тлінь», «паде очі на морок» [4, с.68].

Як демонструє приведений вище аналіз авторських творів тюремного характеру та тюремного фольклору, суттєвих відмінностей у тональності та складі персонажів і ролей не відмічено. Тюремні мотиви транслюють усталені поняття, уявлення і мотиви, характерні для класичної тюремної авторської творчості, вони мають своє продовження і в майбутньому, бо вони переживають все те саме, що і звичайні в'язні.

2.3. Вербальна семіотика тюремних жаргонів як соціокультурна риса кримінальної субкультури

Одну із центральних позицій в структурі кримінальної субкультури займає її мова – мова «арго», або жаргон кримінальний. За своєю сутністю це є унікальним явищем, в певній мірі феноменальним, оскільки займає ключову позицію та виконує важливу роль в середовищі злочинного, кримінального світу [39, с.41].

Понятійну сутність цього явища, поняття жаргону кримінального («арго») не можна ототожнювати, виокремлювати або обмежувати, розглядаючи його лише з точки зору соціолекту і жаргону крадіїв або злочинців, за допомогою якого учасники кримінального світу ідентифікують себе виокремленою групою, на протипагу від правил та цінностей законослухняної частини суспільства. Жаргон кримінальний є мовою, лексико-фонетичний склад якої широко застосовується представниками кримінальної субкультури у всьому злочинному світі.

Виконуючи роль явища міжнаціонального, кримінальний жаргон є загальноприйнятим і абсорбованим злочинним середовищем. В цілому, жаргон злочинців є дуже об'ємним, динамічним, термінологія якого при цьому здатна виходити за межі окресленої кримінальної спільноти та знаходити своє розповсюдження та поширення в інших суспільних прошарках, в загальному вжитку. Окреслена проблематика не втрачає своєї актуальності, як в дослідженнях зарубіжних авторів, так і в розвідках вітчизняних науковців, ключову позицію в розвідках відведено визначенню методів забезпечення нейтралізації та протидії небезпечного поширення та впливу на суспільство кримінальної субкультури, та однієї з її найбільш важливих складових – кримінального жаргону (арго).

Асоціальна субкультура є субкультурою, норми якої суттєво відрізняються від загальносуспільних норм з їх ціннісними орієнтирами. Дане питання детально було розглянуте в першому розділі роботи. Асоціальним

групам характерна групова солідарність, кругова порука, бравада злочинною поведінки, кримінальний жаргон, підтримка тюремних та злочинних традицій, ритуалів, низький рівень розвитку тощо [39, с.41]. Представниками цієї субкультури усвідомлення особистості відбувається як особливої категорії людей, відмінної від всіх інших. Таке уявлення про себе знаходить докази і відображення в зовнішніх формах поведінки, в особливостях форм свідомості, і в загальному – в світогляді [39, с.42].

За існуючою концепцією загальноприйнятого спрямування в структурі кримінальної субкультури виділяють наступні складові:

- жорстка групова ієрархія (стратифікація), тобто встановлення статусів членам злочинного світу;
- нанесення татуювань;
- наявність «кликх» та «прізвисьок»;
- відмова від норм та цінностей суспільного життя;
- обов'язковість наслідування усталених та встановлених даним типом суспільства норм та правил.

Незважаючи на суворі вимоги до дотримання норм і принципів кримінальної субкультури, в її структурі виділяють і систему окремих виключень для осіб, які обіймають вищі структурні позиції в злочинній ієрархії.

Кримінальній субкультури характерна наявність ворогуючих між собою угруповань, конкуруючих за сфери впливу; система комунікативних атрибутів, до яких відносяться використання в спілкуванні кримінального жаргону (арго), системи спеціальних жестів, які виконують роль засобу інформації, спілкування та взаємодії; системи економічних атрибутів та принципів надання матеріальної допомоги є матеріальною базою криміналізації, поширення свого впливу на різні сфери. В кримінальному середовищі поширення набула тюремна лірика, яка виражається здебільшого в піснях, віршах та міфологізації.

Роль однієї із центральних детермінант в структурі компонентів кримінальної субкультури виконує інформаційно-комунікативна функція, що застосовується у злочинному середовищі як засіб спілкування мова – «арго», або жаргон кримінальний. Жаргон є мовою, притаманною певному класу, професії. Жаргон кримінальний («арго» – фр. argot) є соціальним діалектом, який виникнув, розвинувся та існує в середовищі декласованих елементів, здебільшого злочинців та інших представників кримінального світу. Даному діалекту характерні певні семантико-стилістичні особливості, на противагу типовій літературній мові.

Виокремлюють численні гіпотези щодо походження та розвитку кримінальної мови, найбільш відомою з них є така, що наголошує на наступному: в основі кримінального жаргону лежить мова «офеней», мова дрібних торговців, які для налагодження тісних комунікації та уникнення розповсюдження певної таємної інформації створили власну мову – незрозумілу для інших [39, с.43].

Щодо існування підходів до визначення даного поняття, то вони є досить варіативними. Історичні ж джерела наголошують, що саме в кінці XV–XVI ст. в середньовічній Європі, за правління Карла V були написані перші словники злочинного жаргону, наприклад, такий як «Liber Vagatorum» – 1528 рік, виданий за редакцією Мартіна Лютера, де зазначалося, що крадії та жебраки – це «стародавні плями в історії всього світу та, ймовірно, за припущеннями, вони існували ще до початку цивілізації, так як і їх мова».

Появу таких словників можна пояснити активним розвитком нормативно – правової бази, метою якою було втримання розповсюдження бродяжництва, злочинності та інших видів діяльності, що ототожнювалися із злочинним світом. Більшість дослідників наголошує, що кримінальний «арго» увібрав в свою структуру значну кількість слів із складників професійного жаргону моряків, професійних жебраків тощо.

Злодійський жаргон сформувався під впливом офенського жаргону, який за своєю структурою та сутністю забезпечував спілкування та комунікації

артілей бродячих ремісників. В обох випадках свої інтереси спільноти протиставляли інтересам оточуючого світу. На думку В. Даля, жаргон кримінальний є діалектизмами, які можна назвати блатною музикою, протягом тривалого періоду часу у формуванні діалективізмів важливу роль відігравали жебраки, крадії, шахраї. В ті часи «знати музику – знати цю мову» означало «займатися злочинським промислом». Тюремний жаргон є продуктом спілкування, інструментом для спілкування носіїв «блатного промислу» і блатних спеціальностей».

Завдяки такій комунікативності тюремний жаргон увібрав в себе не лише запозичені з різних мов слова, із різних країн та різних кримінальних спільнот, а також і їх фонетичну оригінальність, яка не суперечить регіональним мовним особливостям.

Складові елементи блатного жаргону в значній мірі виокремлюються своїм загальнонаціональним корінням. Формування блатного словника та його інтернаціональність підтверджуються в численних запозиченнях з німецької та польської мов, існують також дослідження, які підтверджують європейське походження кримінального жаргону. Незважаючи на поширення «арго» як комунікативного атрибуту в кримінальному середовищі, мова проте не йде про багатоаспектну загально-прийнятність його термінологічного словника.

Існують певні відмінності, особливо залежні від ознак регіональності та цільової аудиторії, що вживає дану лексику. Сам термін «блатний» перейшов з німецької мови через польське «Rotwelch». Німецькою «Blatter» – означає «крадій», «blat» – «довірений»; польською «blat» – «приховувач краденого, blatny», «blotny» – «злочинний», тобто те саме, що і в «арго» – блат – злочин, блатний – член злочинного світу. На початок ХХ ст. відмічалось активне поширення «фені» у середовищі єврейської молоді, серед комерсантів та інтелігенції. А пролетарська революція спричинила появу специфічної лексики – блатної фені в різних верствах населення.

Слід відмітити існування підходів до консолідації та ототожнення тюремно – табірно - блатного жаргону. Тюремний жаргон як мовна традиція

кримінального середовища існує багато десятків років, існує і дотепер. Оскільки жаргон «блатний» або «феня» перебуває в постійному розвитку, наразі нараховується близько 15000 лексем та його словосполучень. В основному це сукупність слів, які вказують на предмети, ознаки та дії, які пов'язуються із злочинною діяльністю та тюремним побутом.

В арго виділяють окремі лексеми та вирази, які вживаються і в кримінальному, і в тюремному жаргоні; основною частиною «арго» є кримінальний жаргон, який лежить в основі формування жаргону професійних злочинців, жаргону представників організованої злочинності, жаргону сутенерів, повій, наркоманів, неповнолітніх тощо.

До особливого виду кримінального жаргону відносять і тюремний жаргон, проте багато науковців ототожнюють поняття жаргону кримінального та жаргону тюремного. Причини існування кримінального жаргону полягають перш за все у трансформаціях психології злочинців-рецидивістів, сутність якої характеризується їх певними особливостями. Ідентифікація представників свого середовища є однією з основних функцій кримінального жаргону. Зазвичай, особи, які видають себе за представників кримінального світу, за «крадіїв в законі» та інших авторитетів, та перебували в кримінальному середовищі для виконання певних дій, могли видати себе через незнання «блатної фені».

Жаргон кримінальний або «феня» забезпечує спілкування в середовищі кримінальних спільнот, головним завданням стає шифрування інформації, щоб «непосвячений» у тюремні справи не міг зрозуміти, про що йде мова або зрозумів невірно. В кримінальному жаргоні досить велика кількість синонімів, і одне поняття може позначатися десятками різних слів. Більшість термінів, використовуваних у злочинному середовищі, вказують на засоби злочинної діяльності, способи уникнення переслідування, відповідну поведінку в суді, характер здійснення злочинної діяльності, суб'єкти та об'єкти злочинів.

Складемо короткий словник тюремних жаргонів: «бабки» - гроші, «багаж» - термін ув'язнення, «бесогон» - нерозумна людина, «біблія» - гральні

карти, «жаба» - аморальна людина, «кандей» - карцер, «ксіва» - документи, «малява» - записка / нотатки, «ніштяк» - чудово, «рамсити» - думати, «фраєр» - неповажна людина в кримінальному світі, «царки» - ювелірні прикраси, «чифірбак» - чашка для приготування чифіру, «шакалити» - побиратись, «щипач» - кишеньковий злодій, «отрута» - правильно заварений чифір тощо [2; 3].

Зміни, що відбуваються в соціальному середовищі, відображаються і в лексемах кримінального жаргону. Як приклад, виникнення нової професії в кримінальному світі, наприклад, «найманий вбивця», посприяло поширенню в кримінальній та загальноживаній лексиці слова кілер», хоча сам термін є запозиченим з англійської мови. Кримінальний жаргон виконує роль класифікатора в злочинній ієрархії, оскільки кожній тюремній касті або масті характерна власна назва та специфіка, що також зазначається у словниках. Засуджені, як правило, відносяться до певної касті, а отже займають певну позицію у злочинній ієрархії, де цілком точно може бути спрогнозована поведінка даної особи в місцях позбавлення волі.

Кримінальний жаргон є активно розповсюдженим в середовищі неповнолітніх через ознаки виразності, образності, романтизму тощо. Неповнолітні в основному користуються «матюками» і примітивними жаргонізмами - «кості кинуть» - «лягти чи сісти десь», «бугри», «малі». Кримінальному жаргону властиві певна саркастичність та іронічність: «доцент» – це нерозумна людина, «коронація» – це введення злочинця в звання «крадія в законі», «акваріум» – це ізолятор тимчасового утримання, «апельсин» – це злодій в законі, який заплатив за цей статус. Проте жодне слово із кримінального жаргону не здатне розкривати зміст будь-якого нового для злочинця поняття, воно лише вказує на факт.

В кримінальному середовищі недопустимим є вживання лайливих та неповажних слів щодо злочинця, в багатьох випадках це може бути «змите» лише кров'ю того, хто допустився помилки. Не менш характерними явищами в злочинному середовищі є «божба» (клятва) та вживання не лайливих «блатних»

слів – це вихвалання, що є важливим елементом ототожнення і виділення особи серед всіх інших. Велика кількість лексем кримінального жаргону використовується в артефактах, із метою означення та трактування сутності предметів, створених спеціально для функціонування в системі підкультур. До таких артефактів відносять тюремну лірику, блатні пісні, усну прозу тощо.

Розвиток кримінального жаргону безперечно у повній мірі пов'язується із розвитком пенітенціарних установ та впливом факторів кримінального середовища, кримінальний жаргон є невід'ємним атрибутом кримінальної субкультури. Проблеми боротьби із злочинністю, пошук ефективних шляхів стримування поширення злочинності та скорочення її негативних наслідків вимагають негайного вирішення. В основі концепцій попередження поширення злочинності лежать теорії, які пояснюють причини злочинної поведінки. Світова глобалізація, розвиток комунікації за допомогою мережі Інтернет порушили кордони як культурного так і субкультурного просторів. Отже, для всебічної протидії поширенню атрибутів кримінальної субкультури в суспільстві, необхідним є подальше вивчення закономірностей розвитку, функціонування та етимології тюремного фольклору.

Висновки до Розділу 2.

На основі дослідження, приведеного в даному розділі, слід зробити наступні висновки. Тюремні пісні є видом соціально-масової комунікацій, якими успішно виконуються основні функції комунікаційних взаємодій - трансляція інформації в маси та формування на основі цієї інформації громадської думки. Слід зазначити, що не існує єдиного підходу до визначення поняття «тюремна пісня». Основною причиною цього слід назвати значну кількість складників даної дефініції. «Тюремні пісні» є не лише піснями табірними і каторжними, вони також покладені на музику віршів відомих поетів, їх сюжети та мотиви використовуються в баладах та романсах, до категорії «тюремні пісні» відносять також блатні й дворові пісні, тобто, інакше кажучи, всі пісні, які присвячені тематиці «несвободи».

Тюремні пісні створювалися із плином фольклорних традицій, як усних, так і писемних. Безсумнівно тюремну пісню можна вважати формою соціально-масової комунікації в структурі кримінальної субкультури. Соціально-масові комунікації роблять можливим обмін цілісними знаковими повідомленнями, знаковими символами між різними соціальними суб'єктами. Знакові повідомлення об'єднують різного типу інформацію, систему знань, ідей, емоцій тощо, обмін повідомленнями зумовлений цілим рядом соціально значущих оцінок, конкретних подій та ситуацій, комунікативних сфер і норм спілкування, які прийняті у певному суспільстві.

Основним феноменом кримінальної субкультури вважається також татуювання злочинців. Натільні символи у формі татуювання використовувалися представниками кримінального світу як засіб своєї комунікації та носій інформації, для виділення людини серед інших людей та інформування інших представників кримінального світу про приналежність даної людини до цієї групи. Татуювання - своєрідна візитна картка злочинця, яку складно зіпсувати та ще важче втратити. Тюремна лірика представляється піснями, частково віршами. Авторів тюремних пісень та віршів встановити практично неможливо, тому вони сприймаються як «народна» тюремна творчість. Одну із центральних позицій в структурі кримінальної субкультури займає її мова – мова «арго», або жаргон кримінальний. За своєю сутністю це є унікальним явищем, в певній мірі феноменальним, оскільки займає ключову позицію та виконує важливу роль в середовищі злочинного, кримінального світу. Понятійну сутність цього явища, поняття жаргону кримінального («арго») не можна ототожнювати, виокремлювати або обмежувати, розглядаючи його лише з точки зору соціолекту і жаргону крадіїв або злочинців, за допомогою якого учасники кримінального світу ідентифікують себе виокремленою групою, на противагу від правил та цінностей законослухняної частини суспільства. Жаргон кримінальний є мовою, лексико-фонетичний склад якої широко застосовується представниками кримінальної субкультури у всьому злочинному світі.

РОЗДІЛ 3. ВЕРБАЛЬНА ТА НЕВЕРБАЛЬНА СЕМІОТИКА ТЮРЕМНОГО ФОЛЬКЛОРУ

3.1. Структурно-семантичний тезаурус ключових персонажів та образів в тюремних піснях та сонетах

Метою дослідження є виокремлення ключових персонажів та образів в тюремних піснях та сонетах. Тюремні пісні можна поділити на три основні групи, що в свою чергу дозволяє визначити ключового персонажа обраного мотиву [31; 35]:

1. Пісні-скарги. Ліричний пафос пісень даного типу спрямований на те, щоб викликати у слухачів співчуття, жалість до героя.

«Нема щастя, нема долі» - приклад такого типу пісні.

«Нема щастя, нема долі, Нема матері, батька. Я проклятий тою долею – Сам оставсь, як сирота». *«Вже, мабуть, моя матуся Із печалі померла! Та, мабуть, її могила Вся травою поросла».* В'язень скаржиться на свою долю, називає себе проклятим, згадує про матір, яка сумуючи за сином чи донькою мабуть вже давно померла, і ніхто не відвідує її могилу, адже перебуває у місці позбавлення волі. В центрі – матір, найголовніше у житті. Образ матері уособлює більш збірний образ – тугу за Батьківщиною.

Співаючи, автор мріє повернутись на рідну Батьківщину та піти на могилу матері: *«А як вийду я на волю І додому поверну, Я ту мамину могилу Всю квітками обсаджу. Я ту мамину могилу Всю квітками обсаджу, Я ту мамину могилу Всю сльозами обіллю».* В'язень жалкує, що став порушником закону, згадує матір і відчуває себе винним, що був «неслухняною дитиною». У фрагменті згадується *«Я ту мамину могилу Всю сльозами обіллю»*, це демонструє наступне: ув'язнений згадує світ дитинства, згадує матір, але, на жаль, вже пізно повертатись в щасливе дитинство, багато вчинено поганого, що і стало причиною ув'язнення.

«А в неділю, дуже рано, Мати до воріт прийшла, Своєму рідному синові Передачу принесла. Своєму рідному сину Передачу принесла, І ключнику молодому Передачу подала. "Передайте передачу, Бо в нас люди говорять, Що по тюрмах, по в'язницях Дуже голодом морять. А той ключник усміхнувся, Усміхаючись сказав: "Вже твій син тієї ночі На покій душу віддав!».

«Твого сина розстріляли При тюремній же стіні, Як вирок йому читали – Знали зіроньки одні". Заридала стара мати, Передача впала з рук, А з грудей її старечих Задривав жалісний звук: "Сину, сину, ти мій сину, Ти дитинонько моя, Я тобі, рідненький сину, Передачу принесла» - не дочекався в'язень зустрічі із матір'ю, його стратили, що стало великою втратою для матері [31].

2.Пісні-думки. Змістом пісень цього типу є думка - мрія в'язня про свободу або, частіше, про втечу на волю. Жанр пісні-думки з'явився в 19 столітті [31; 35].

Прикладом такого жанру є «О Україно, о люба ненько». *«О Україно, о люба ненько, Тобі вірненько присягнем, В серці кров і любов – Все тобі віддати у борбі. За Україну, за її волю, За честь і славу, за народ. Тюремні пута ми вже пірвали І зруйнували царський трон. З-під ярем і тюрем Ми тоді підем на вольний світ!». Ув'язнений згадує Батьківщину, хоче зруйнувати «тюремний режим», «тюремне життя» та стати вільним. В центрі – Батьківщина, яка займає провідну позицію в житті кожної людини, в тому числі і в'язня.*

Для опису думок в'язні використовують образи природніх стихій, що чітко прослідковується у пісні «Там, за Сибіром, вітер віє».

«Там, за Сибіром, вітер віє, Серце від болю болить, Бо у неволі, по тюрмах, козацтво З думками тяжкими сидить. І буря лютує, і серце бентежить, Болить і ридає, не спить, Козацтво у Бога рятунку благає, Готове Ісусу святому служити». В цій пісні позитивними персонажами виступають в'язень (уособлення козацтва) та Бог (Ісус). Ув'язнений згадує «царицю, лиху Катерину» як негативного персонажа

«Бо мала Вкраїна вольную волю, І довго хотіла б ще мати, Аж вража цариця, лиха Катерина Веліла усе зруйнувати.

О Боже наш милий, Боженьку рідний, Зроби з дива чудо – Порви ті кайдани тяжкі-претяжкіі Ще й мури тюремні».

В пісні «Ой колись була та й воленька» також чітко прослідковується вживання образів природніх стихій, проте «чорна хмара наступає» асоціюється не лише із природнім явищем, має переносне значення, а саме ототожнює щось небезпечне, а саме неволю, ув'язнення.

«Ой колись була та й воленька, Як тепер стала неволенька. Ой тепер стала неволенька, Та болить серци, головонька. Та й чорна хмара наступає, Та й дрібний дощик накрапає. Та й дрібний дощик накрапає, Та й мати сина навчає».

3. Ліричні пісні [31; 35].

У пісні «Ой тихий Дунай» головний герой у веселій формі просити відпустити його додому до коханої *«Ой тихий Дунай, та тихий Дунай а й бережечки зносить, Та молоденький та й козаченько командіра просить. Ой командіру, а рідний брате, а й одпусти додому. Та й скучила, та й змарніла дівчина за мною».* Основні персонажі командир, кохана.

В даному контексті дослідження доцільно також проаналізувати Лемківську народну співану «Погнівав ся фраїр Черешенько моя». Дана пісня є веселою, розважальною, жартівливою. Дівчина шуткує із приводу своїх відносин із «фраєром» [31; 35]. Доцільно відзначити не типовість мови в даному виконанні.

«Погнівав ся фраїр, аж ганьба повісти Же єм му не хтіла на коліна сісти Хоц ся буде гнівав до Страшного Суду І так на коліна сідати не буду Який він на мене, така я на нього Жеби си не думав же ся бою його А кед ся спам'ятав, милий ся пригварив Жеби-м пречачила, же мі ганьбу справив Я му одповіла, най іде ту

*мамі Жеби го навчила о добрим ховані Черешенько моя, чом ся не розвиваш Дівко
материна чом же не заспіваш Заспівала би я, але не знам яку Науч же ня шугай
днесь гвечур на ярку Поскладала би я співанку о тобі Ти парадний хлопец думаеш
барз о собі Заспівала би я, але не знам яку А як мам хоц-яку та волю ніяку А хто
знат співати, та най і заспіват А кед му не іде най ся не озиват Заспіват
пташочку, заспівай маленький Але не тот голос што співав миленький»*

Цікавим є виконання пісні «Пиємо-Пиємо» - Лемківська народна пісня у «фраїрському варіанті». В пісні йде мова про кохання, герой так закоханий в Анічку, що навіть від «алкоголю не п'яніє». Лемківські пісні не є тюремними по своїй природі, а набули такого забарвлення у сучасності через характерне слово «фраїр»; переспівані сучасниками на «фраєр», що показує місце в'язня у тюремній ієрархії.

Уваги заслуговує також шансон – є популярною назвою різних типів жанрів популярної музики в масовій культурі: «блатні пісні», «емігрантські пісні» тощо.

Отже, основними мотивами тюремних пісень є опис «похмурого тюремного життя, зображення душевних переживань, туга за сім'єю та Батьківщиною». Для опису в'язниці сформований ряд епітетів, що характеризують як зовнішній устрій (земляна, біла кам'яна) та внутрішні властивості (темна, міцна) в'язниця, як приміщення, так і емоційне ставлення до неї (проклята, лиходійська) як місця ув'язнення.

Обов'язковими є деталі тюремного побуту (залізні двері, двері чавунні, двері дубові, ланцюги, залізні ґрати, огорожа кам'яна, висока), що підкреслюють непорушність, замкнутість простору. Ключова для тюремної народної пісні опозиція воля/неволя органічно вписувалася в романтичне двомірство: соціальної і екзистенційної несвободі людини в реальному світі, що описується в образах замкнутого простору в'язниці, сирій темниці, ґрат, кайданів.

В оповіданнях колишніх репресованих, якими були пережиті жахіття катівень НКВД, мотив «політв'язні співають» є частотним за своїм спрямуванням та характером, адже пісня для ув'язнених у найбільш скрутні періоди їх життя була формою розради та підтримки. «А все одно, прийдем з роботи і пісні хочем,

співаєм... співаєм пісні, які вдома колись співали... кожна собі щось за себе нагадує...може кохала котра і була коханою... співали всі потихоньку», — згадує про тюремні пісні зв'язкова, політичний в'язень Марія Галій. В цьому тексті згадується сім'я, минуле життя, події з минулого життя. Особливу роль відіграють згадки про кохання і тугу за Батьківщиною [14, с.596].

Багато пісень співали про матір, про Україну, що доводить повагу і пошану у формуванні відносин до матері. До таких пісень слід віднести: «Люба матусю», «Лети, моя думо». Слід наголосити, що пісенний тюремний репертуар українців-політичних в'язнів був досить багатим, поєднуючи велику кількість фольклорних жанрів. «Бригада майже вся співуча. Співали і Службу Божу, і страсні пісні, і колядки. Також світські (не церковні) й історичні, і козацькі, і стрілецькі, і звичайно ж повстанські, та й наші. Десь з глибини душі виливались пісні про наше життя на чужині». У даному спогаді викликає особливий інтерес згадування про «наші» пісні. Можна припустити, що мова йде про так звані авторські твори, що були складені арештантами в місцях позбавлення волі [14, с.596].

Слід наголосити на побутуванні тюремного фольклору в мережі Інтернет (YouTube, поліфонія тощо) [31; 35].

3.2. Татуювання як візуальний знак зовнішнього вигляду ув'язненого

На думку дослідників окресленої предметної області, зокрема татуювання як візуальний знак зовнішнього вигляду ув'язненого, татуювання мають близько 70% представників кримінальної субкультури. Єдина систематизація татуювань не виокремлена, проте класифікувати їх можна за декількома характеристиками:

1: *тематика малюнків*, серед яких варто зазначити релігійного, політичного, порнографічного, ліричного, історичного спрямування.

Досить часто тематика нанесених татуювань переплітається: подача історичного сюжету у порнографічному виконанні, поєднання релігійних акцентів із політичними (як приклад, розп'яття з написом «Вір у Бога, а не в комунізм») тощо [19, с.110].

Рис.3.1. Візуалізація татуювань ув'язненого за тематикою малюнків

Джерело: візуалізовано автором на основі фотоматеріалів

2: татуювання класифікують також за *розташуванням їх на тілі*.

Найбільш популярним місцем для нанесення татуювання є грудна клітка ув'язненого. На ній зображуються здебільшого собори, лики святих, оголені жінки, біблійні герої, черепи, тварини (найбільш популярні тигри та леви), чорти, зірки табірних лідерів тощо. Спина, як правило, використовується для татуювань і формі «церковних дзвонів, павуків, музичних інструментів, скелетів, гладіаторських поєдинків». Руки і ноги татуюються кинджалами, зміями, кайданами, якорями, кораблями, павуками тощо. На лобі позиціонують зображення свастики, павуків, абревіатур, коротких фраз, цифр (дати чи статті КДУ).

Рис.3.2. Візуалізація татуювань ув'язненого за розташуванням їх на тілі

Джерело: візуалізовано автором на основі фотоматеріалів

3: *група текстових татуювань у формі абревіатур, афоризмів та «блатних» висловів.* Позичуються на всіх частинах тіла без виключення.

4: татуювання у в'язниці та їх значення залежать суттєво *від касти ув'язненого та причини ув'язнення.*

Отже, однією з основних класифікацій в групі кримінальних татуювань варто також відзначити належність до певної групи: «злочинці в законі»; «блатні»; «недоторкані»; нижча каста ув'язнених. Залежно від згаданої касты відрізняються і характер нанесеного татуювання. І якщо представник кримінального світу до ув'язнення наніс собі, наприклад, татуювання, яке характерне «злочинцю в законі», а потім потрапив у в'язницю, він повинен довести іншим свою приналежність до даної касты.

5: також виокремлюють три типи тюремних татуювань та їх значень відповідно до *структури знаків та способів нанесення*: «регалки» є знаком відмінності так званої тюремної еліти; «портаки» є неякісними малюнками, набитими за допомогою підручних засобів; «нахалки – тату» наносяться без згоди ув'язненого та трактуються як приниження та ганьба [19, с.111].

6: татуювання у *формі зображень тварин*: «вовк – ватажок», символ незалежності; «тигр – жорстокість», символ ненависті до правосуддя; «кіт - мешканець в'язниці», символізує удачу і злочинців.

Для непередставника кримінального світу дані зображення на пальцях асоціюються насамперед із обов'язковим атрибутом карних злочинців. Тату у формі пернів слід вважати найбільш інформативним типом татуювань, оскільки вони містять достатню кількість інформації про особу злочинця. Кількість відтатуюваних пернів на пальцях - це термін, який відбувається злочинцем у місці позбавлення волі.

Татуювання пернів також можуть демонструвати наступну інформацію про ув'язненого: вік, в якому він потрапив у місце позбавлення волі, тип скоєного злочину, місце ув'язнення, позиція в тюремній ієрархії, ставлення до інших ув'язнених та представників органів влади, цінностей свободи та пріоритетів

власного життя. Проте, незважаючи на велику кількість типів татуювань, більш популярними відзначені татуювання на тілі у формі церков та соборів.

Собори є обов'язковими до нанесення на спину і груди. Число куполів – це кількість років ув'язнення, а хрести свідчать про кількість судимостей у злочинця. Також про термін ув'язнення свідчить кількість вікон. Шість темних куполів – це свідчення того, що ув'язнений перебував в окремій камері протягом 6 місяців за певне порушення. Про неодноразові засудження доводять додавання до церков нових споруд. Храми зображуються на долонях рук, які закуті у кайдани – це наколка, яка демонструє протест. Ув'язнена жінка з нанесеним татуюванням у вигляді церкви - це засуджена за вчинені крадіжки та пограбування.

Татуювання «павутина» - популярне і серед неув'язнених, проте характер цього татуювання на 100% є тюремним. Для ув'язненого це є тривалого ув'язнення. Асоціація в даному контексті наступна: павук ловить жертв в свою паутину, а злочинців затримують до в'язниць. Мереживо павука – це символ ув'язнення, тюрми. Сльоза є широко визнаним типом татуювання, але її трактування неоднозначне та є залежним від географії: в одному випадку це може означати тривале тюремне ув'язнення, в іншому, скоєне вбивство. У випадку зображення сльози порожньою, не замальованою, це є свідченням замаху на вбивство або того, що один із друзів ув'язненого був вбитий і злочинець шукає помсти.

Татуювання «гральні карти» демонструють любов ув'язненого до азартних ігор.

Найпоширенішими варіантами татуювань інтерпретуються наступні значення: «куполи на церкві» - кількість «ходок» ув'язненого; тату Богоматері є оберегом для малолітніх в'язнів; павук є символом злодія; розп'яття є знаком кримінального авторитета; руни або свастика демонструють протест; сонце є символом волі. Тату на колінах є символом того, що людина не є готовою прогинатися і ставати на коліна перед будь - ким. У злочинця на колінах відтатуйовані зірки, це означає, що ув'язнений любить свободу і відмовляється слідувати законам.

Татуювання сприймається як специфічна та повноправна мовна система, яка містить в собі певні інформаційні повідомлення про її правовласника. Тату-мові характерна певна структура, що доводить існування у мові татуювання певних субкодів зображень та їх комбінацій. Татуюванням характерний усталений набір певних знаків та норм комбінацій. Татуюванням у структурі візуальних знаків зовнішнього вигляду людини виконується важлива функція у спілкуванні та міжособистісних взаємодіях розумінні. Значення кожного символу інтерпретується залежно від сукупності та структури певних факторів та їх взаємодій між собою. Семантика татуювань та їх мотиви можуть бути зрозумілими за умова більш деталізованого вивчення компонентів суспільства, низки традицій та життєвих цінностей. Татуювання - це результат непростой взаємодії людей між собою, складна система.

3.3. Анкетування як спосіб визначення етнокультурних пріоритетів носіїв тюремної субкультури

На основі проведеного дослідження вербальної та невербальної семіотики тюремного фольклору, серед ув'язнених (особи віком 18-21 рік) було проведене анкетування із метою визначення їх пріоритетів у тюремному фольклорі. Вибірка складала осіб. Ув'язненим було запропоновано відповісти на 8 запитань, приклади заповнених анкет приведені у Додатках. Пошукові запитання приведені в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Пошукові запитання проведеного опитування

№	Запитання	Мета запитання
1	2	3
1	Як жанри фольклору Вам відомі і зустрічаються частіше за все? (прислів'я, приказки, загадки, скороговки, перекази, легенди, анекдоти, народні пісні тощо). Напишіть приклад, який перший спадає на думку	Визначення загального рівня розуміння засудженими поняття «фольклор»
2	Чи є якість фольклорні пісні, які Ви виконуєте між собою? Якщо так, то які	Визначити, які пісні є популярними серед засуджених

Продовження табл.3.1

1	2	3
3	Який жанр фольклору Вам подобається найбільше і чому? (прислів'я, приказки, загадки, скоромовки, перекази, легенди, анекдоти, народні пісні тощо)	Окреслення причини пріоритетності певного жанру фольклору
4	Яка тематика пісень Вам близька? Про побутове життя, соціальні стосунки, інтимна лірика або вкажіть власну тематику	Визначити, яка тематика пісень є популярною
5	Чи є у Вас певні обряди «посвяти», як вони відбуваються?	Наявність посвят у тюремному житті
6	Як святкуєте різні свята?	Як ув'язнені святкують визначні події
7	Чи подобаються Вам татуювання? Які саме і чому? Як Ви їх розумієте?	Пріоритети ув'язнених відносно татуювань
8	Загалом, яка музика Вам подобається?	Пріоритети ув'язнених відносно музики

Джерело: складено автором

В процесі опитування були отримані *наступні результати*.

1.Відповіді на запитання «*Як жанри фольклору Вам відомі і зустрічаються частіше за все? (прислів'я, приказки, загадки, скоромовки, перекази, легенди, анекдоти, народні пісні тощо). Напишіть приклад, який перший спадає на думку*».

Таблиця 3.2

Відповіді на запитання «*Як жанри фольклору Вам відомі і зустрічаються частіше за все? (прислів'я, приказки, загадки, скоромовки, перекази, легенди, анекдоти, народні пісні тощо). Напишіть приклад, який перший спадає на думку*»
(множинний вибір)

№	Варіанти відповідей	Кількість респондентів, осіб	Структура вибірки, %
1	2	3	4
1	Прислів'я	28	70%
2	Приказки	22	55%
3	Загадки	18	45%
4	Скоромовки	12	30%
5	Перекази	11	28%
6	Анекдоти	38	95%
7	Народні пісні	37	93%

Джерело: складено автором

Більшість ув'язнених (95%) зазначили анекдоти, 93% (37 осіб) народні пісні. Прислів'я відзначили 28 осіб (70%), 22 назвали приказки – 55% в структурі вибірки.

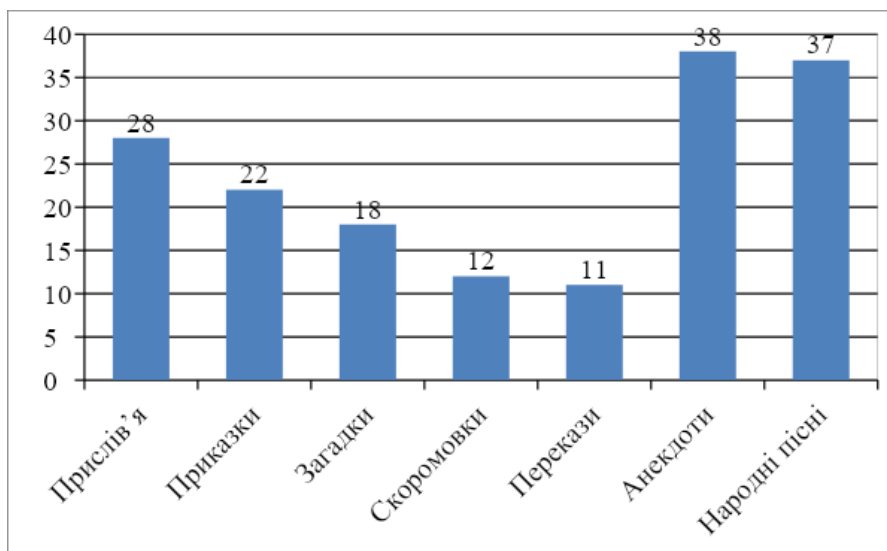

Рис.3.3. Відповіді на запитання «Як жанри фольклору Вам відомі і зустрічаються частіше за все?»

Джерело: візуалізовано автором за даними таблиці 3.2

2. Відповіді на запитання «Чи є якість фольклорні пісні, які Ви виконуєте між собою? Якщо так, то які».

Таблиця 3.3

Відповіді на запитання «Чи є якість фольклорні пісні, які Ви виконуєте між собою? Якщо так, то які» (множинний вибір)

№	Варіанти відповідей	Кількість респондентів, осіб	Структура вибірки, %
1	2	3	4
1	Ой, Марічко, чичері	15	38%
2	Підманула, підвела	18	45%
3	Червона калина	22	55%
4	Бурла рідна мова	21	53%
5	Ой, на горі там на крутій	27	68%
6	Розпрягайте хлопці конів	32	80%
7	Ой, на горі два дубки	31	78%
8	Ніч, яка місячна	18	45%
9	Несе Галя воду	27	68%
10	Їхали козаки, їхали по полю	29	73%
11	Інші пісні	14	35%

Джерело: складено автором

Більш популярною серед респондентів є пісня «Розпрягайте хлопці конів» (32 особи або 80% вибірки); «Ой, на горі два дубки» відмітили 27 осіб або 78% вибірки; «Їхали козаки, їхали по полю» - 29 осіб або 73% вибірки.

3. Відповіді на запитання *«Який жанр фольклору Вам подобається найбільше і чому? (прислів'я, приказки, загадки, скоромовки, перекази, легенди, анекдоти, народні пісні тощо)»*.

Таблиця 3.4

Відповіді на запитання *«Який жанр фольклору Вам подобається найбільше і чому? (прислів'я, приказки, загадки, скоромовки, перекази, легенди, анекдоти, народні пісні тощо)»* (одиничний вибір)

№	Варіанти відповідей	Кількість респондентів, осіб	Структура вибірки, %
1	2	3	4
1	Прислів'я	2	5%
2	Приказки	2	5%
3	Загадки	6	15%
4	Скоромовки	1	3%
5	Перекази	5	13%
6	Анекдоти	14	35%
7	Народні пісні	10	25%

Джерело: складено автором

Найбільш популярним серед ув'язнених є наступний жанр фольклору – анекдоти – 35% опитаних та народні пісні – 25%. Більшість опитаних зазначила, що надали перевагу анекдотам тому, що вони створюють веселу обстановку, відволікають від проблем. Народні пісні також піднімають настрій, в думках дозволяють згадати рідних, коханих тощо.

4. Відповіді на запитання *«Яка тематика пісень Вам близька? Про побутове життя, соціальні стосунки, інтимна лірика або вкажіть власну тематику»*. Більшість опитаних віддали перевагу тематиці «побутове життя» та «інтимна лірика» (відповідно 42 та 38%).

Таблиця 3.5

Відповіді на запитання «Яка тематика пісень Вам близька? Про побутове життя, соціальні стосунки, інтимна лірика або вкажіть власну тематику»

(одиничний вибір)

№	Варіанти відповідей	Кількість респондентів, осіб	Структура вибірки, %
1	2	3	4
1	Побутове життя	17	42%
2	Соціальні стосунки	8	20%
3	Інтимна лірика	15	38%

Джерело: складено автором

5. Відповіді на запитання «Чи є у Вас певні обряди «посвяти», як вони відбуваються?».

Таблиця 3.6

Відповіді на запитання «Чи є у Вас певні обряди «посвяти», як вони відбуваються?» (множинний вибір)

№	Варіанти відповідей	Кількість респондентів, осіб	Структура вибірки, %
1	2	3	4
1	Ні	32	80%
2	Так (Івана Купала, Водохреща)	8	20%

Джерело: складено автором

32 особи відзначили відсутність обрядів та посвят, 8 осіб згадали про обряди на Івана Купала та Водохреща. Ув'язнені дещо по-своєму зрозуміли це питання, хоча насправді метою було з'ясування саме характеру тюремних обрядів та посвят, наприклад, зміна касти тощо. В майбутньому при проведенні аналогічного опитування рекомендується давати пояснення до питання, яка мета ставиться, що допоможе отримати більш якісні відповіді на поставлене запитання.

6. Відповіді на запитання «Як святкуєте різні свята?».

Таблиця 3.7

Відповіді на запитання «Як святкуєте різні свята?» (множинний вибір)

№	Варіанти відповідей	Кількість респондентів, осіб	Структура вибірки, %
1	2	3	4
1	Приготування піци	8	20%
2	Святкування в колі друзів	27	68%
3	Святкування за традиціями	32	80%

Продовження табл.3.7

1	2	3	4
4	Танці, концерти	38	95%
5	Флеш - мобі	18	45%
6	Читання віршів	27	68%

Джерело: складено автором

Найбільш популярним способом святкувань є «танці та концерти» - 95% (рис.3.4).

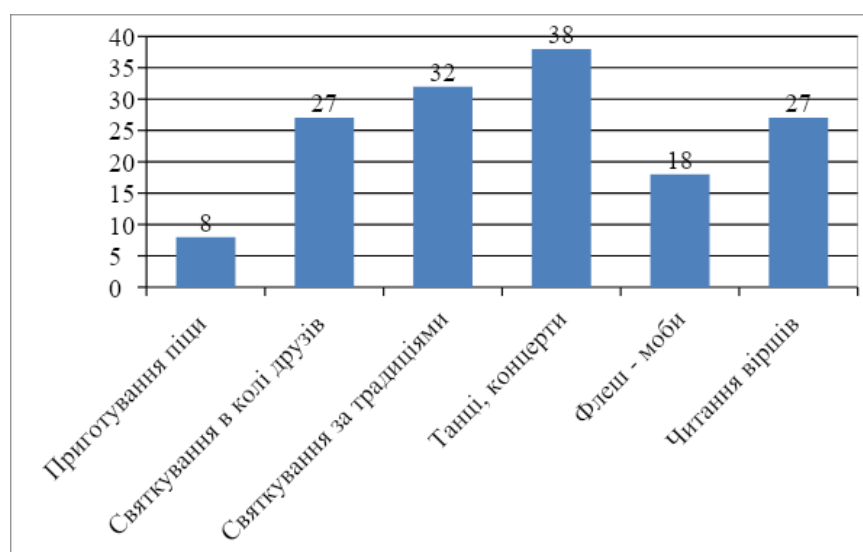

Рис.3.4. Відповіді на запитання «Як святкуєте різні свята?»

Джерело: візуалізовано автором за даними таблиці 3.7

7. Відповіді на запитання «Чи подобаються Вам татуювання? Які саме і чому? Як Ви їх розумієте?». Слід зазначити, що ув'язнені досить поверхово відповіли на це запитання. Основна причина – небажання відповідати, небажання пропонувати свої варіанти відповідей, небажання описувати значення певних татуювань.

Таблиця 3.8

Відповіді на запитання «Чи подобаються Вам татуювання? Які саме і чому? Як Ви їх розумієте?» (множинний вибір)

№	Варіанти відповідей	Кількість респондентів, осіб	Структура вибірки, %
1	2	3	4
1	ні	7	18%
2	так (різні варіанти)	33	82%

Джерело: складено автором

При цьому 33 особи зазначили, що їм подобаються татуювання. Більшість написали, що татуювання подобаються різні, без деталізації.

8. Відповіді на запитання «Загалом, яка музика Вам подобається?».

Таблиця 3.9

Відповіді на запитання «Загалом, яка музика Вам подобається?»
(множинний вибір)

№	Варіанти відповідей	Кількість респондентів, осіб	Структура вибірки, %
1	2	3	4
1	Реп	28	70%
2	Український поп	32	80%
3	Українські народні пісні	31	78%
4	Ліричні пісні	18	45%
5	Інші жанри	23	58%

Джерело: складено автором

Більшість респондентів віддала перевагу репу, українським народним пісням та українській поп-музиці.

Отже, результати проведеного опитування показали наступне:

- 1: більшість ув'язнених (95%) зазначили анекдоти, як жанр фольклору, який є більш відомим, 93% (37 осіб) назвали народні пісні. Прислів'я відзначили 28 осіб (70%), 22 назвали приказки – 55% в структурі вибірки;
- 2: більш популярною серед респондентів є пісня «Розпрягайте хлопці конів» (32 особи або 80% вибірки); «Ой, на горі два дубки» відмітили 27 осіб або 78% вибірки; «Їхали козаки, їхали по полю» - 29 осіб або 73% вибірки;
- 3: найбільш популярним серед ув'язнених є наступний жанр фольклору – анекдоти – 35% опитаних та народні пісні – 25%. Більшість опитаних зазначила, що надали перевагу анекдотам тому, що вони створюють веселу обстановку, відволікають від проблем. Народні пісні також піднімають настрій, в думках дозволяють згадати рідних, коханих тощо;
- 4: більшість опитаних віддали перевагу тематиці «побутове життя» та «інтимна лірика» (відповідно 42 та 38%);

1. 32 особи відзначили відсутність обрядів та посвят, 8 осіб згадали про обряди на Івана Купала та Водохреща. Ув'язнені дещо по-своєму зрозуміли це питання, хоча насправді метою було з'ясування саме характеру тюремних обрядів та посвят, наприклад, зміна касти тощо. В майбутньому при проведенні аналогічного опитування рекомендується давати пояснення до питання, яка мета ставиться, що допоможе отримати більш якісні відповіді на поставлене запитання;

2. Найбільш популярним способом святкувань є «танці та концерти» - 95%;

3. Слід зазначити, що ув'язнені досить поверхово відповіли на запитання щодо переваг у татуюванні. Основна причина – небажання відповідати, небажання пропонувати свої варіанти відповідей, небажання описувати значення певних татуювань. При цьому 33 особи зазначили, що їм подобаються татуювання. Більшість написали, що татуювання подобаються різні, без деталізації;

4. Більшість респондентів віддала перевагу репу, українським народним пісням та українській поп-музиці.

Висновки до Розділу 3.

На основі дослідження, проведеного в даному розділі, слід зробити наступні висновки. Тюремні пісні можна поділити на три основні групи, що в свою чергу дозволяє визначити ключового персонажа обраного мотиву: пісні-скарги. Ліричний пафос пісень даного типу спрямований на те, щоб викликати у слухачів співчуття, жалість до героя; пісні-думи. Змістом пісень цього типу є думка - мрія в'язня про свободу або, частіше, про втечу на волю; пісні розважальні за своїм змістом схожі на пісні ліричні. Основними мотивами тюремних пісень є опис «похмурого тюремного життя, зображення душевних переживань, туга за сім'єю та Батьківщиною». Для опису в'язниці сформований ряд епітетів, що характеризують як зовнішній устрій (земляна, біла кам'яна) та внутрішні

властивості (темна, міцна) в'язниця, як приміщення, так і емоційне ставлення до неї (проклята, лиходійська) як місця ув'язнення.

На думку дослідників окресленої предметної області, зокрема татуювання як візуальний знак зовнішнього вигляду ув'язненого, татуювання мають близько 70% представників кримінальної субкультури. Єдина систематизація татуювань не виокремлена, проте класифікувати їх можна за декількома характеристиками: тематика малюнків, серед яких варто зазначити релігійного, політичного, порнографічного, ліричного, історичного спрямування; татуювання класифікують також за розташуванням їх на тілі; група текстових татуювань у формі аббревіатур, афоризмів та «блатних» висловів; татуювання у в'язниці та їх значення залежать суттєво від касти ув'язненого та причини ув'язнення; три типи тюремних татуювань та їх значень відповідно до структури знаків та способів нанесення; татуювання у формі зображень тварин.

ВИСНОВКИ

На основі дослідження, проведеного в магістерській роботі, слід зробити наступні висновки. Нами був вивчений тюремний фольклор як компонент кримінальної субкультури. Проаналізувавши наукову літературу, ми з'ясували, що основними формами субкультур є наступні: субкультури, що відхиляються за своїми принципами та правилами від норм домінантної культури, проте не вступають в конфлікт в сукупності норм, правил та цінностей; існує конфлікт інтересів та пріоритетів у порівнянні із принципами домінантної культури; субкультури, що намагається змінити напрямок домінантного типу культури та встановити свої правила та норми. Найбільш типовими прикладами субкультур є політичні, молодіжні, кримінальні, сексуальні, релігійні, тюремні субкультури тощо. Тюремна субкультура формує систему звичаїв, вірувань, поглядів, цінностей і поведінки ув'язнених у конкретній в'язниці.

Кримінальна субкультура – це поняття, використовуване дослідниками для інкапсуляції цінностей, принципів, правил, норм і переконань ув'язнених. При відокремленому існуванні від основного, типового для перебування людини суспільства тюремна субкультура допомагає ув'язненим у пристосуванні до нових, нетипових та нестандартних умов життя, які повністю відрізняються від реальності та тенденцій нормального життя. Опрацювавши наукову літературу із питань формування тюремної ієрархії, було з'ясовано, що тюремна ієрархія є неформальною системою в структурі відносин між ув'язненими, якою здійснюється регулювання їх статусу, прав та обов'язків в місцях позбавлення волі. Певна група (каста) в структурі ієрархії на тюремному жаргоні називається «масть». При спілкуванні важливого значення набуває розуміння співрозмовника з точки зору його цінностей та пріоритетів. В цьому полягає необхідність використання інструментів соціального механізму ідентифікації певної особистості.

Проаналізувавши теоретичні джерела, ми виявили, що симулякр тюремної субкультури не існує окремо від інших категорій та явищ даного нетипового

середовища; він існує в межах жорсткої кастової ієрархічної системи. У переважній більшості країн неформальна кастова система – це ключова основа в організації життя ув'язнених, а традиціями кастової системи визначається внутрішній порядок в місцях позбавлення волі. Симулякром в'язничної субкультури зумовлюється та підтримується існування сучасних форм підкорення у пенітенціарних установах. Тюремний фольклор є колективною художньою творчою діяльністю ув'язнених та осіб із кримінальним минулим (літературна, музична та образотворча форми). Тюремний фольклор існує не лише в усній формі. Різноманітні фольклорні жанри описані зошитах, альбомах та блокнотах ув'язнених. Тексти ілюструються рисунками із символікою в'язниці (решітка на вікнах, кайданки, троянди за колючим дротом, запалені свічки, карти тощо).

Проведений аналіз мотивів, функцій, інтенцій тюремного фольклору довів, що тюремні пісні є видом соціально-масової комунікацій, якими успішно виконуються основні функції комунікаційних взаємодій - трансляція інформації в маси та формування на основі цієї інформації громадської думки. Слід зазначити, що не існує єдиного підходу до визначення поняття «тюремна пісня». Основною причиною цього слід назвати значну кількість складників даної дефініції. «Тюремні пісні» є не лише піснями табірними і каторжними, вони також покладені на музику віршів відомих поетів, їх сюжети та мотиви використовуються в баладах та романах, до категорії «тюремні пісні» відносять також блатні й дворові пісні, тобто, інакше кажучи, всі пісні, які присвячені тематиці «несвободи». Тюремні пісні створювалися із плином фольклорних традицій, як усних, так і писемних. Безсумнівно тюремну пісню можна вважати формою соціально-масової комунікації в структурі кримінальної субкультури. Соціально-масові комунікації роблять можливим обмін цілісними знаковими повідомленнями, знаковими символами між різними соціальними суб'єктами.

Встановлено, що основним феноменом кримінальної субкультури вважається також татуювання злочинців. Натільні символи у формі татуювання використовувалися представниками кримінального світу як засіб своєї комунікації та носій інформації, для виділення людини серед інших людей та

інформування інших представників кримінального світу про приналежність даної людини до цієї групи. Татуювання - своєрідна візитна картка злочинця, яку складно зіпсувати та ще важче втратити. Тюремна лірика представляється піснями, частково віршами. Авторів тюремних пісень та віршів встановити практично неможливо, тому вони сприймаються як «народна» тюремна творчість. Ця галузь кримінальної субкультури майже не досліджена, хоча вона отримала досить широке поширення не лише у кримінальному середовищі, а й у суспільстві в цілому. У тюремній ліриці в першу чергу оспівується культ особистої незалежності, почуттів свободи волі та прагнення до неї, помсти та взаємодопомоги (зłodійська дружба).

Було визначено, що одну із центральних позицій в структурі кримінальної субкультури займає її мова – мова «арго», або жаргон кримінальний. За своєю сутністю це є унікальним явищем, в певній мірі феноменальним, оскільки займає ключову позицію та виконує важливу роль в середовищі злочинного, кримінального світу. Понятійну сутність цього явища, поняття жаргону кримінального («арго») не можна ототожнювати, виокремлювати або обмежувати, розглядаючи його лише з точки зору соціолекту і жаргону крадіїв або злочинців, за допомогою якого учасники кримінального світу ідентифікують себе виокремленою групою, на протипагу від правил та цінностей законослухняної частини суспільства. Жаргон кримінальний є мовою, лексико-фонетичний склад якої широко застосовується представниками кримінальної субкультури у всьому злочинному світі.

Третім розділом передбачене вивчення вербальної та невербальної семіотики тюремного фольклору. Тюремні пісні можна поділити на три основні групи, що в свою чергу дозволяє визначити ключового персонажа обраного мотиву: пісні-скарги. Ліричний пафос пісень даного типу спрямований на те, щоб викликати у слухачів співчуття, жалість до героя; пісні-думи. Змістом пісень цього типу є думка - мрія в'язня про свободу або, частіше, про втечу на волю; пісні розважальні за своїм змістом схожі на пісні ліричні. Основними мотивами тюремних пісень є опис «похмурого тюремного життя, зображення душевних

переживань, туга за сім'єю та Батьківщиною». Для опису в'язниці сформований ряд епітетів, що характеризують як зовнішній устрій (земляна, біла кам'яна) та внутрішні властивості (темна, міцна) в'язниці, як приміщення, так і емоційне ставлення до неї (проклята, лиходійська) як місця ув'язнення.

На думку дослідників окресленої предметної області, зокрема татуювання як візуальний знак зовнішнього вигляду ув'язненого, татуювання мають близько 70% представників кримінальної субкультури. Єдина систематизація татуювань не виокремлена, проте класифікувати їх можна за декількома характеристиками: тематика малюнків, серед яких варто зазначити релігійного, політичного, порнографічного, ліричного, історичного спрямування; татуювання класифікують також за розташуванням їх на тілі; група текстових татуювань у формі абревіатур, афоризмів та «блатних» висловів; татуювання у в'язниці та їх значення залежать суттєво від касти ув'язненого та причини ув'язнення; три типи тюремних татуювань та їх значень відповідно до структури знаків та способів нанесення; татуювання у формі зображень тварин.

Проаналізувавши заповнені анкети, ми з'ясували, що більшість ув'язнених (95%) зазначили анекдоти, як жанр фольклору, який є більш відомим, 93% (37 осіб) назвали народні пісні. Прислів'я відзначили 28 осіб (70%), 22 назвали приказки – 55% в структурі вибірки; більш популярною серед респондентів є пісня «Розпрягайте хлопці конів» (32 особи або 80% вибірки); «Ой, на горі два дубки» відмітили 27 осіб або 78% вибірки; «Їхали козаки, їхали по полю» - 29 осіб або 73% вибірки; найбільш популярним серед ув'язнених є наступний жанр фольклору – анекдоти – 35% опитаних та народні пісні – 25%. Більшість опитаних зазначила, що надали перевагу анекдотам тому, що вони створюють веселу обстановку, відволікають від проблем. Народні пісні також піднімають настрій, в думках дозволяють згадати рідних, коханих тощо; більшість опитаних віддали перевагу тематиці «побутове життя» та «інтимна лірика» (відповідно 42 та 38%); більшість респондентів віддала перевагу репу, українським народним пісням та українській поп-музиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Батиргарєєва В.С. Роль кримінальної субкультури у генезисі рецидивної злочинності. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. Вип. 17. С. 205-217

1. *Блатний жаргон*. URL: <https://atom-rpg.fandom.com>
2. *Блатний жаргон: із кримінального перетворився на вуличний*. URL: https://texty.org.ua/articles/9974/Blatnyj_zhargon_iz_kryminalnogo_peretvoryvsa_na_vulychnyj-9974/
3. Василюшин І. Екзистенційні мотиви в циклі тюремних сонетів Богдана Кравціва. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2019. № 39. С.66-71.
4. Гула Л. Кримінальна субкультура як детермінант злочинності в установах виконання покарання. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2017. №884. 223-229
5. Денисов С. Ф. Кримінальна субкультура як можливий комплекс ціннісних детермінантів у формуванні поведінки особи молодіжного віку. *Південноукраїнський правничий часопис*. №2. 2009. С. 253-256.
6. Дідківська Г. В. *Кримінологічна характеристика участі України в системі запобігання міжнародної злочинності* : монографія. Держ. фіск. служба України, Ун-т держ. фіск. служби України. Вінниця : ТВОРИ, 2019. 355 с.
7. Дьомін В. М. *Злочинність як соціальна практика: інституціональна теорія криміналізації суспільства*: Монографія / В. М. Дьомін. – О.: Юридична література, 2009. – 616 с.
8. Дрьомін В. Особливості формування кримінальної субкультури. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. № 25. С. 498–504.
9. *Значення тюремного татуювання сонце: інтерпретація та символіка*. URL: <https://kahovvoda.org.ua/znachennya-tyuremnogo-tatuyuvannya-sonce-interpretaciya-ta-simvolika.html>

10. Калюга К.В. Татуювання як криміналістична ознака особи злочинця. *Криміналістичний вісник*. № 1 (19). 2013. С.94-100

11. Колошук Н.Г. *Табірна проза в парадигмі постмодерну* : Монографія. — Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. — 500 с.

12. *Компаративний аналіз кримінальних субкультур в структурі суспільства*. URL:

https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/891368/mod_resource/content/1/%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F_10_%20%D0%9A%D0%90%D0%9A%D0%A1%D0%B2%D0%A1%D0%A1.pdf

13. Кравцова Г. Специфіка наративів про предметно-емоційній духовні національні маркери у побуті політичних в'язнів (на матеріалах, зафіксованих у Стрийському р-ні Львівської обл. та в м. Бурштин Івано-Франківської обл.). *Народознавчі зошити*. 2020. № 3 (153). С. 594-604.

14. *Кримінологія: питання та відповіді* / кол. авт.: О. О. Авдєєв, А. А. Васильєв та ін.; за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків : Золота миля, 2015. 324 с.

15. Леган І.М. Основні напрями та форми міжнародного співробітництва щодо запобігання та протидії транснаціональній злочинності. *Актуальні проблеми держави і права*. № 90. 2021. С. 89–93.

16. Леган І.М. Сучасний стан та тенденції транснаціональної злочинності в Україні та світі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 378–381.

17. Леган І.М. *Теоретико-правові засади міжнародного співробітництва щодо запобігання та протидії транснаціональній злочинності*: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Ірпінь, 2021. 40 с

18. Леган І.М. Татуювання як елемент кримінальної субкультури: історія походження та інтерпретація. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. №4. С.110-112.

19. Мазур Г. Фольклорні образи-символи долі / недолі в поетичному світі збірки Івана Франка «З вершин і низин». *Українське літературознавство*. 2018. Випуск 83. С. 76–84.

20. Макаренко Н.К. Кримінальна субкультура як об'єкт кримінологічного дослідження. *Вісник кримінологічної Асоціації України*. 2023. №1(28). С.99-107.
21. Макдональд Ф. *Символіка радянських тюремних татувань*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-cul-42312360>
22. Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/>
23. Орендарчук-Салєєва Л.М. Феномен кримінальної субкультури у сучасному суспільстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Випуск 37. Том 3. С.64-67.
24. *Підсудні, засуджені, ув'язнені, платники податків і трохи філософії*. URL: <https://ngoauu.org/pidsudni-zasudzheni-uvyazneni-platniki-podatktiv-i-troxi-filosofi%D1%97/>
25. Попович О.В. Роль кримінальної субкультури в генезі рецидивної злочинності. *Право і суспільство*. 2012. №3. С.205-209.
26. Проскура В.В. Кримінальна субкультура та її поширення в суспільстві. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*, 2014. вип. 64. С.118-206.
27. *Рада внесла поняття «злочин у законі» до законодавства*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rada-zlodij-u-zakoni-v-zakonodavstvi/30652858.html>
28. *Рівень ув'язнення в ЄС та Україні продовжує знижуватись: оприлюднена щорічна кримінальна статистика Ради Європи*. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/europe-s-imprisonment-rate-continues-to-fall-council-of-europe-s-annual-penal-statistics-released>
29. *Символіка радянських тюремних татувань*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-cul-42312360>
30. *Тексти пісень*. URL: <https://nashe.com.ua/song/17067>
31. Ткачук М. Дихотомічна структура “вольних” та “тюремних” сонетів Івана Франка. *Слово і Час*. 2006. № 8. С. 40-45.

32. *Хто такі «зłodії у законі» і скільки їх в Україні?* URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zlodiji-v-zakoni-v-ukrajini-zakon/30656625.html>

33. *Хто претендує в Україні на титул «зłodій у законі №1». Україна кримінальна.* 2018 рік. URL: <https://cripo.com.ua/opinion/?p=242504%2F&>

34. *Цифровий архів фольклору.* URL: <https://folklore.kh.ua/site/track?id=770>

35. *Чому виникає ієрархія в місцях позбавлення волі?.* 20.08.2021 р. URL: <https://notorture.org.ua/2021/08/20/chomu-vinikaie-ierarhija-v-miscjah-pozbavlennja-voli/>

36. Шахова К. Репрезентація жанру записок у тюремно-табірній прозі: «Записки політв'язня» Юрія Мозіля. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції.* С.170-174. URL: <https://litp.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/384/371>

37. Шкуратенко О. В. Сучасні інтерпретації поняття кримінальної субкультури. *Кримінальне право і кримінологія. Наукові праці Національного авіаційного університету.* 2012. №4. С. 138-142.

38. Шкуратенко О. В. Поняття, розвиток, етимологія жаргону кримінального та його місце в субкультурному просторі (історико-правовий аспект). *Вісник пенітенціарної асоціації України.* 2020. № 3(13). С.37-47.

39. Шкуратенко О. В. *Субкультура кримінальна (стаття).* Велика українська юридична енциклопедія у 20 т. Т. 18 Кримінологія. Кримінально-виконавче право / редкол. В.І. Шакур (голова), В.І. Тимошенко (Заст. голови) та ін.; Нац. Акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків Право, 2019. 544 с.

40. Яковенко К.В. Тюремні пісні як вид соціально-масової комунікації: категорії «свободи» й «несвободи». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціальні комунікації.* 2010. № 903. Вип. 2. С.119-123.

41. *Як живеться у в'язницях.* URL: <https://loyer.com.ua/uk/yak-zhyvetsya-u-vyaznyczyah/>

42. Ягунов Д.В. Неформальні в'язничні ієрархії та в'язнична субкультура як складова відносин влади у сучасних в'язницях та нові підходи європейського комітету з питань запобігання катуванням. *Політичне життя*. 2024. №1. С.113-126.

43. Anja Frank, Daniel Diegmann, Maruta Herding, Maria Jakob. Christian Schwarzloos. *Strafvollzug als Kontext für (sozial-)pädagogische Arbeit Wissenschaftliche Begleitung der Modellprojekte im Themenfeld „Prävention und Deradikalisierung in Strafvollzug und Bewährungshilfe“ im Bundesprogramm „Demokratie leben!“ in der Förderphase 2020 bis 2024*. URL: https://www.demokratie-leben.de/fileadmin/Demokratie-Leben/Downloads_Dokumente/Berichte_der_wissenschaftlichen_Begleitung_und_Programmevaluation/2._Foerderperiode/Handlungsbereich_Modellprojekte/Bericht_2022_w_B_MP_Strafvollzug.pdf

44. Decker S, Pyrooz D. *The real gangbanging is in prison*. See Wooldredge & Smith 2018, pp. 143–62

45. Irwin J. *Prisons in Turmoil*. Boston: Little, Brown. 1980.

46. Irwin J, Cressey D. *Thieves, convicts, and the inmate culture*. 1962. Soc. Probl. 10:142–55

47. Jacob T. N. Young. *What is «prison culture»? Developing a theoretical and methodological foundation for understanding cultural schema in prison*. First published: 01 May 2023. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1745-9125.12335>

48. Laura McKendy and Rosemary Ricciardelli. *The Pains of Imprisonment and Contemporary Prisoner Culture in Canada*. 2021 Volume 101, Issue 5. URL: <https://doi.org/10.1177/00328855211048166>;

49. Liebling A, Kant D. *The two cultures: correctional officers and key differences in institutional climate*. See Wooldredge & Smith. 2018, pp. 208–32

50. Lenski G, Lenski J. *Human Societies: An Introduction to Macrosociology*. 1978. New York: McGraw-Hill. 3rd ed.

51. Murray H. *Explorations in Personality: A Clinical and Experimental Study of Fifty Men of College Age*. 1938. New York: Oxford Univ. Press

52. *Prison Subcultures / Overview, Code & Argot*. URL: <https://study.com/learn/lesson/prison-subculture-deprivation-model-codes-beliefs-causes.html>

53. Prison Culture, Management, and In-Prison Violence Annual Review of Criminology. *School of Criminal Justice, University of Cincinnati, Cincinnati, Ohio* 45221–0389, USA Vol. 3:165-188 (Volume publication date January 2020) <https://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev-criminol-011419-041359>

54. Reimer H. Socialization in the prison community. In *Proceedings of the American Prison Association*. 1937. pp. 151–55. New York: Am. Prison Assoc.

55. Sykes G. *The Society of Captives*. Princeton, NJ: Princeton Univ. 1958. Press

56. Yagunov D.A.. The phenomenon of informal prison hierarchies and the simulacrum of prison subculture in contemporary power relations. *Political institutions and public authority*. 2023. №10. C.5-55.

57. Yagunov D. A Simulacrum of Prison Subculture in the Practices of the European Court of Human Rights and the European Committee for the Prevention of Torture. *European Political and Law Discourse*. 2023. 10. 2. Pp.13-32.

58. Yagunov D. The Concept of Total Institutions in Modern Standards of Prison Management. *European Political and Law Discourse*. 2023 10. 3. Pp.63-99.

59. Yagunov D., Melnychuk T., Meliukhov V. The prison gang as a «brand» (an overview of informal prison hierarchies in modern prison systems). *Political Life*. 2023. 4. Pp.47-65.

ДОДАТКИ

Додаток А

Заповнені анкети

На запитання відповідь айде так, як думаєте, адже вони не мають
правильної відповіді :) Немає обмежень у тому, що напишете, можете
писати й малювати не лише на цьому аркуші, якщо не вистачить,
додатковий листочок прикріпіть до основного. Дякую!

1. Які жанри фольклору (усної народної творчості, тобто не мають
конкретно автора) Вам відомі і зустрічаються частіше за все?
Можливо використовуєте у повсякденному житті

(Прислів'я, приказки, загадки, скоромовки, перекази, легенди,
анекдоти, народні пісні і т.д.) Напишіть приклад, який перший спадає
на думку

*Коломишко
ой смійтєся дівчатанка та й ви шлюдиці*

2. Чи є якісь фольклорні пісні, які Ви виконуєте між собою? Якщо
так, то вкажіть текст

ой маричко, чі чері

3. Який жанр фольклору Вам подобається найбільше і чому?
(Прислів'я, приказки, загадки, скоромовки, перекази, легенди,
анекдоти, народні пісні і т.д.)

реп

4. Яка тематика пісень Вам близька? Про побутове життя,
соціальні стосунки, інтимна лірика (або вкажіть власну
тематику)

Життєву

5. Чи є у Вас певні обряди «посвяти», як вони відбуваються?

Ні

6. Як святкуєте різні свята?

затримати величезну тишу

7. Чи подобаються Вам татуювання? Які саме і чому? Як ви їх розумієте? Можна додати малюнок:)

Ні

8. Загалом, яка музика Вам подобається найбільше?

реп

1. Які жанри фольклору (усної народної творчості, тобто не мають конкретно автора) Вам відомі і зустрічаються частіше за все? Можливо використовуєте у повсякденному житті (Прислів'я, приказки, загадки, скоромовки, перекази, легенди, анекдоти, народні пісні і т.д.) Напишіть приклад, який перший спадає на думку

Кришки.

Легенда Маврутинські слободи

2. Чи є якісь фольклорні пісні, які Ви виконуєте між собою? Якщо так, то вкажіть текст

Гудмо нудла-підвела

3. Який жанр фольклору Вам подобається найбільше і чому? (Прислів'я, приказки, загадки, скоромовки, перекази, легенди, анекдоти, народні пісні і т.д.)

Анекдоти

Тому що вони смішні

4. Яка тематика пісень Вам близька? Про побутове життя, соціальні стосунки, інтимна лірика (або вкажіть власну тематику)

Інтимна лірика

5. Чи є у Вас певні обряди «посвяти», як вони відбуваються?

Ні

6. Як святкуєте різні свята?

В колі друзів

7. Чи подобаються Вам татуювання? Які саме і чому? Як ви їх розумієте? Можна додати малюнок:)

Так. Візити

8. Загалом, яка музика Вам подобається найбільше?

Український народ

1. Які жанри фольклору (усної народної творчості, тобто не мають конкретно автора) Вам відомі і зустрічаються частіше за все?

Можливо використовуєте у повсякденному житті

(Прислів'я, приказки, загадки, скоромовки, перекази, легенди, анекдоти, народні пісні і т.д.) Напишіть приклад, який перший спадає на думку

Приказка; Не їж з коша до зими будеш.

2. Чи є якісь фольклорні пісні, які Ви виконуєте між собою? Якщо так, то вкажіть текст

Червона рута.

3. Який жанр фольклору Вам подобається найбільше і чому? (Прислів'я, приказки, загадки, скоромовки, перекази, легенди, анекдоти, народні пісні і т.д.)

*Українські місні народні.
Бо Українська мова солов'їнка.*

4. Яка тематика пісень Вам близька? Про побутове життя, соціальні стосунки, інтимна лірика (або вкажіть власну тематику)

Про побутове життя.

5. Чи є у Вас певні обряди «посвяти», як вони відбуваються?

Немає

6. Як святкуєте різні свята?

За традиціями.

7. Чи подобаються Вам татуювання? Які саме і чому? Як ви їх розумієте? Можна додати малюнок:)

Подобається різні.

8. Загалом, яка музика Вам подобається найбільше?

Загалом різна.

1. Які жанри фольклору (усної народної творчості, тобто не мають конкретно автора) Вам відомі і зустрічаються частіше за все?

Можливо використовуєте у повсякденному житті

(Прислів'я, приказки, загадки, скоромовки, перекази, легенди, анекдоти, народні пісні і т.д.) Напишіть приклад, який перший спадає на думку

думки, бабачки, приказки
"Борзда не робить
мудриме горовіне"

2. Чи є якісь фольклорні пісні, які Ви виконусте між собою? Якщо так, то вкажіть текст

Родина не хлопці каже

3. Який жанр фольклору Вам подобається найбільше і чому?
(Прислів'я, приказки, загадки, скоромовки, перекази, легенди, анекдоти, народні пісні і т.д.)

загадки, масу що скрутають
думання

4. Яка тематика пісень Вам близька? Про побутове життя, соціальні стосунки, інтимна лірика (або вкажіть власну тематику)

інтимна лірика

5. Чи є у Вас певні обряди «посвяти», як вони відбуваються?

ні

6. Як святкуєте різні свята?

*власнотворення коледжів, кіселі
під час Вірши, свідення кіселі*

7. Чи подобаються Вам татування? Які саме і чому? Як ви їх розумієте? Можна додати малюнок:)

ні

8. Загалом, яка музика Вам подобається найбільше?

рок